



Εγκλεισμός

εξουσία του χώρου / χώρος της εξουσίας



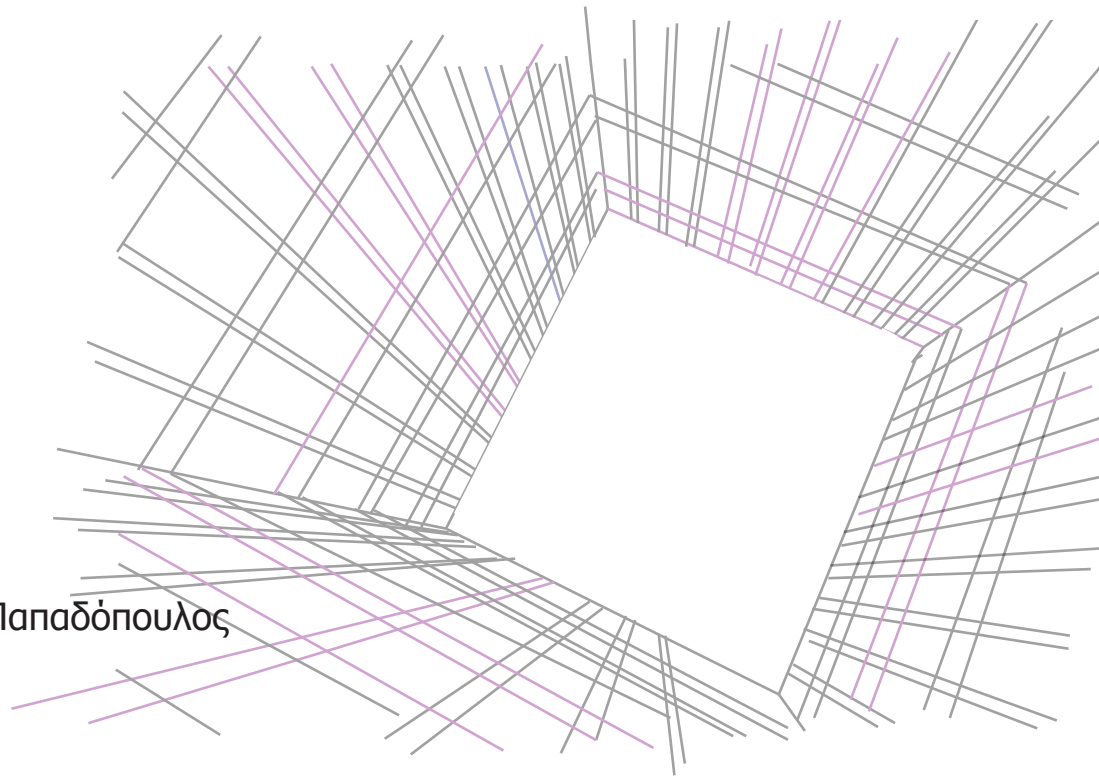
Θέμα ερευνητικής εργασίας : **Εγκλεισμός**

εξουσία του χώρου / χώρος της εξουσίας

φοιτήτρια: Τατιανή Καϊσίδου

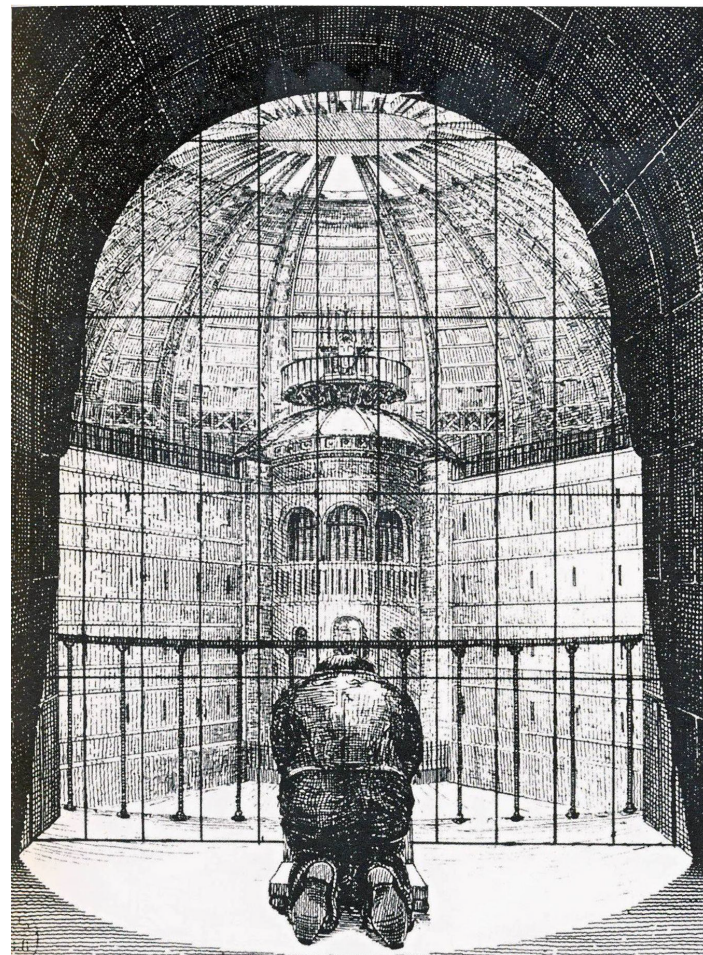
επιβλέπων καθηγητής : Λότης - Θεολόγος Παπαδόπουλος

βόλος 2013



ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη παρούσα ερευνητική εργασία εξετάζεται η έννοια του εγκλεισμού και πως αυτός βιώνεται από το άτομο και την κοινωνία. Αρχικά πραγματοποιείται μια ιστορική αναδρομή σχετικά με την εξέλιξη της τιμωρίας ανά τους αιώνες και πως τελικά κατέληξε στην ανθρωποκεντρική μορφή της, τον 18ο αιώνα. Πλέον στόχος του κράτους είναι η τιμωρία, ο σωφρονισμός και όχι η εκδίκηση. Εκείνη την χρονική περίοδο ο εγκλεισμός εμφανίζεται πλέον σαν την κύρια μορφή τιμωρίας από την πλευρά της εξουσίας, γεγονός που ισχύει μέχρι και σήμερα στις περισσότερες χώρες. Με τα χρόνια οι τρόποι και οι μορφές του εγκλεισμού εξελίσσονται και προσαρμόζονται στις ανάγκες της εποχής και της κοινωνίας. Στη συνέχεια επιχειρείται ο διαχωρισμός του σωφρονισμού από την εκδίκηση μέσα από μια έρευνα για το τι από τα δυο τελικά επιθυμεί το σωφρονιστικό σύστημα και πως αυτό αντανακλάται μέσα από την ποινή και τους τύπους κελιών. Πώς το κάθε κελί και το είδος της φυλακής αντικατοπτρίζει τις διαθέσεις της φυλακής απέναντι στον κρατούμενο. Παράλληλα αναφέρονται οι σωματικές και ψυχολογικές επιπτώσεις του εγκλεισμού στον κρατούμενο. Οι αλλαγές αυτές αποδεικνύουν το πόσο σημαντικό ρόλο παίζει ο χώρος για την ανθρώπινη ψυχολογία, πόσο εύκολα μπορεί να την μεταβάλλει και να οδηγήσει το άτομο σε ακραίες και αυτοκαταστροφικές πράξεις. Τέλος αναφέρονται τρία πειράματα, τα οποία προσπάθησαν να αποδείξουν την αλλαγή συμπεριφοράς του ατόμου, μετά την απόκτηση εξουσίας. Τα δυο από αυτά τα πειράματα θέλησαν να δικαιολογήσουν ακραίες πράξεις σε περιόδους πολέμων. Ωστόσο τα αποτελέσματα αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις εξουσίας μέσα στα σωφρονιστικά ιδρύματα. Συνοπτικά η εργασία προσεγγίζει το θέμα του εγκλεισμού από τις σκοπιές του ατόμου, της κοινωνίας, του χώρου και της εξουσίας, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι και οι τέσσερις αυτές έννοιες μπορούν να συμβάλλουν στην βελτίωση του συστήματος σωφρονισμού, έχοντας σαν γνώμονα τον έγκλειστο και την ομαλή επανένταξή του.



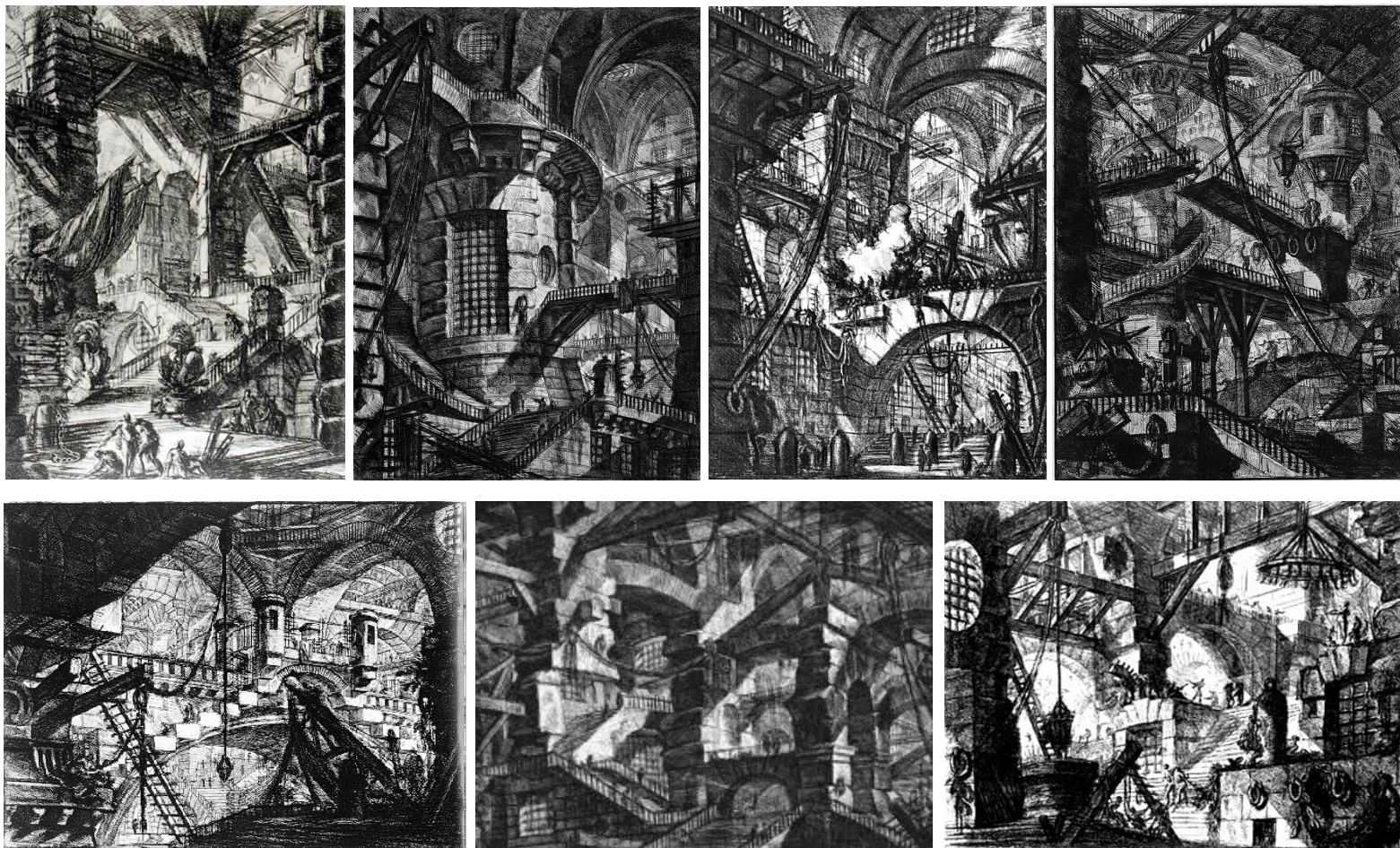
1

εικόνα 1 : N. Harou-Romain, Σχέδιο σωφρονιστηρίου, 1840. Ένας κρατούμενος, στο κελί του, προσεύχεται μπροστά στον κεντρικό πύργο επιτήρησης (πηγή: Michel Foucault, "Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής")

3

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Ο έλεγχος από την πόλη στην φυλακή	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	13
Η καθιέρωση του εγκλεισμού στον Σωφρονιστικό Κώδικα	
• Τα βασανιστήρια και η μεταρρύθμιση 18ου αιώνα	
• Η καθιέρωση του εγκλεισμού σαν τιμωρία	
• Πρωταρχικές μορφές εγκλεισμού	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	21
Εκδικητικός ή σωφρονιστικός εγκλεισμός όπως αντανακλάται από την ποινή και τον σχεδιασμό των κελιών	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	49
Οι επιπτώσεις του εγκλεισμού	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	53
Η σύνδεση του εγκλεισμού με την εξουσία και πως αυτό αποδεικνύεται μέσω πειραμάτων	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	63



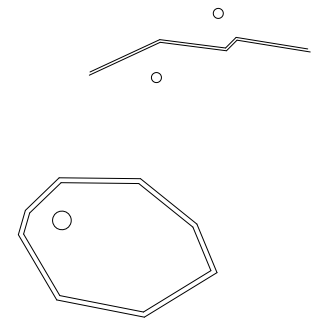
2

εικόνα 2 : "Οι φυλακές", (Carceri d'invenzione), έργο του Ιταλού καλλιτέχνη Giovanni Battista Piranesi. Το έργο, του οποίου η δημιουργία ξεκίνησε το 1745, αποτελείται από 16 χαρακτηριστικά με σκηνές από υπόγεια μπουντρούμια φυλακών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο έλεγχος από την πόλη στην φυλακή

Η περιγραφή του χώρου ενέχει την έννοια του ελέγχου. Από την δημιουργία της πρώτης κατοικίας μέχρι και τη δημιουργία της πιο εξελιγμένης κοινωνίας ο έλεγχος υπάρχει και ασκείται στα άτομα και τις ομάδες που τη συγκροτούν. Βέβαια από πολύ παλιά, από την εποχή ακόμα που οι άνθρωποι ζούσαν στις σπηλιές ο χώρος κατοικίας ήταν περιορισμένος και ελεγχόμενος. Προσέφερε προστασία από εξωτερικούς κινδύνους στα αδύναμα μέλη της οικογένειας και χώρο φύλαξης για τρόφιμα και εφόδια. Προστασία και έλεγχο προσέφεραν τόσο η αρχαία όσο και η μεσαιωνική πόλη με τα τείχη και με την πολεοδομική τους δομή, που συνιστούσαν ένα περιβάλλον προστασίας, το οποίο παράλληλα ήλεγχε τόσο το εμπόριο και τα λιμάνια, όσο και τις επιδρομές εχθρών στα σύνορα της πόλης. Ο έλεγχος στα σύνορα και στους δρόμους της πόλης παραμένει ως εγγενές χαρακτηριστικό που αφορά όλες τις μορφές αστικότητας, μέχρι και τις πόλεις της νεωτερικότητας και τη σύγχρονη μητρόπολη. Οι τεχνολογίες ελέγχου προφανώς μεταβάλλονται: από τα τείχη των πόλεων περνάμε στα σύνορα των χωρών με τη μορφή συρματοπλέγματος. Στις πόλεις οι κάμερες ασφαλείας παρακολουθούν και ελέγχουν σε 24ωρη βάση. Παράλληλα η παρουσία της αστυνομίας στους δρόμους της αστικής μεγαλούπολης είναι εμφανής, με αποτέλεσμα ο κρατικός έλεγχος να φτάνει εκεί που δεν φτάνει ο φακός της κάμερας. Η δομή της πόλης βάζει τους κανόνες που θα ασκείται ο έλεγχος αυτός. Οι δρόμοι, τα στενά, οι πλατείες, πυκνοκατοικημένες ή αραιοκατοικημένες περιοχές συμβάλλουν ξεχωριστά στην λειτουργία προστασίας του πολίτη. Πέρα από τους δημόσιους υπαίθριους χώρους ο έλεγχος διαχέεται και εγκαθίσταται στα μεγάλα πολυκαταστήματα, στα μαγαζιά, στους κοινόχρηστους χώρους πολυκατοικιών και γραφείων με την μορφή της κάμερας. Οι πολίτες συνηθίζουν στη ιδέα της παρακολούθησης και προσπαθεί να προσαρμοστεί στο πρότυπο που ορίζει ο νόμος. Ο Franz Kafka¹ έχει αναγνωρίσει την αρχιτεκτονική πράξη ως τη σπουδαιότερη για το ρόλο της ως μέσο προστασίας ενός λαού, μη παραλείποντας ωστόσο και ένα κριτικό σχόλιο για τον εξουσιαστικό χαρακτήρα που μπορεί να αποκτήσει η αρχιτεκτονική, όταν χρησιμοποιείται από την εξουσία.



Σημείωση 1. Franz Kafka, "The Great Wall of China", [1931], γράφτηκε το 1917 και εκδόθηκε το 1931

Ωστόσο κάποιες φορές ο έλεγχος αλλάζει μορφή, γίνεται περιορισμός, επίβλεψη και εγκλεισμός. Παίρνει την μορφή τιμωρίας. Η τιμωρία υπάρχει στην ιστορία της κοινωνίας από την αρχή της δημιουργίας της. Από την τιμωρία των γονέων στα παιδιά μέχρι την τιμωρία κλεφτών και αιχμαλώτων, η κοινωνία πάντα αποζητούσε την εκδίκηση και την κάθαρση από τα άτομα που παρέκκλιναν από τα «σωστά». Έχοντας λοιπόν εξισώσει τον χώρο με τον έλεγχο, η έννοια του εγκλεισμού έρχεται να πάρει τη θέση της νόμιμης τιμωρίας του κράτους, σαν αποτέλεσμα της δικαιοσύνης. Τοποθετεί σε ελεγχόμενο χώρο τα άτομα που θέλει να επιβλέπει και προχωρά στον σωφρονισμό τους.

Το αντιφατικό είναι πως ο χώρος, ο οποίος προορίζεται να προσφέρει κατοικία, προστασία και άνεση, εμφανίζεται σαν μέσο τιμωρίας και σωφρονισμού. Οι φυλακές γεμίζουν με πολίτες που καταπάτησαν τον νόμο και δημιουργείται μια κοινωνία μέσα στην ήδη υπάρχουσα. Ο τρόπος διαχείρισης των κρατούμενων και των χώρων εγκλεισμού από την πλευρά του κράτους είναι και αυτός που διαμορφώνει το γενικότερο κλίμα μέσα στη φυλακή.

Η αρχή του εγκλεισμού είναι η ποινή. Είναι αυτή που θα ορίσει τη διάρκεια που το άτομο θα παραμείνει έγκλειστο, σε τι κατηγορία φυλακών, με τι συγκρατούμενους και πολλές φορές καθορίζει και τις συνθήκες διαβίωσης. Αρμόδια αρχή στο να ορίσει την ποινή, είναι η δικαστική. Στη δίκη εξετάζονται στοιχεία και καταθέσεις και λαμβάνεται η πιο δίκαιη και νόμιμη απόφαση. Σίγουρα εξ αρχής ο λόγος ύπαρξης της ποινής είναι να συμμορφώνει και να υποβάλλει το άτομο σε μια επανεξέταση και αναπροσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο εντάσσεται στην κοινωνία. Ωστόσο δεν είναι λίγες οι φορές που η κρατική εξουσία εξαντλεί την βιαιότητα και την αγριότητα της σε έγκλειστους κρατούμενους, χωρίς να καθιστά ευδιάκριτα τα όρια της τιμωρίας και της εκδίκησης.

Τυποποιημένα κελιά, με διαφορετικές προοπτικές το καθένα και σχεδιασμένα για διαφορετικού τύπου κρατούμενους. Ανάλογα με το βαθμό σωφρονισμού που θέλει να επιδείξει το κράτος στο κάθε άτομο, το τοποθετεί και στο κατάλληλο κελί. Μέσα στη φυλακή χάνεται η έννοια του ατόμου με δικαιώματα, του προσώπου, ο κρατούμενος χάνει την προσωπικότητά του και αφήνεται έρμαιο του εγκλεισμού του.

Πλέον όλες του οι ανάγκες καλύπτονται μέσα σε αυτό το κελί, χωρίς προσωπική και κοινωνική ζωή, μακριά από τον «έξω κόσμο» και με τις συνθήκες της φυλακής που συνήθως δεν είναι καλές. Η αρχιτεκτονική προσφέρει κάποιες από τις τεχνικές της στην κατασκευή των φυλακών. Το ερώτημα που τίθεται είναι το ποιός είναι ο στόχος του κάθε κελιού. Είναι φανερό ότι σε κάποιες κατηγορίες φυλακών προβλέπεται μια εκπαίδευση για τον κρατούμενο, όπως στις αγροτικές. Τον ενθαρρύνει στην εργασία, προσφέροντας του γνώσεις που θα βοηθήσουν στην επανένταξή του. Υπάρχουν ωστόσο περιπτώσεις κελιών, όπως τα λευκά κελιά, που οι μόνες λέξεις που μπορούν να τα χαρακτηρίσουν είναι ο βασανισμός και η εκδικητικότητα από την πλευρά της εξουσίας.

Η κατάσταση εγκλεισμού και οι πιέσεις που δέχεται το άτομο μέσα στη φυλακή αλλάζουν τον τρόπο που σκέφτεται και δρα. Συμπεριφορές αλλάζουν, η ψυχολογία του εγκλειστού γίνεται πιο ευαίσθητη και τρωτή. Ο κρατούμενος προχωρά σε πράξεις ακραίες και επιβλαβείς τόσο για τον ίδιο όσο και για τον περίγυρό του. Το άτομο συνειδητοποιεί την κατάστασή του και συστρέφεται στον εαυτό του. Αυτός είναι πολλές φορές και ο στόχος των αρχών, που επιδιώκουν να αδρανοποιήσουν αντιστάσεις και συνειδήσεις μέσα στα κελιά. Η απομόνωση σε συνδυασμό με την άσκηση ψυχολογικής βίας αποτελούν μέσα καταστολής το ίδιο σκληρά με την σωματική βία.

Σημείωση 2. Το πείραμα φυλάκισης του Stanford που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α. το 1971, από την ερευνητική ομάδα του καθηγητή ψυχολογίας Philip Zimbardo του πανεπιστημίου του Stanford. Το πείραμα υποταγής του Milgram, που πραγματοποίησε το 1961 ο Stanley Milgram, επίκουρος καθηγητής ψυχολογίας στο Yale.

Σημείωση 3. Erving Goffman (1922-1982), Καναδός κοινωνιολόγος

Σημείωση 4. Erving Goffman, «Άσυλα: δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων», [1968]

Μέσω πειραμάτων και ερευνών γίνεται κατανοητός ο σημαντικός ρόλος του φόβου και της βίας που ασκεί η εξουσία στον εγκλειστο, σαν μέσα επίτευξης σωφρονισμού. Οι δεσμοφύλακες, άτομα τα οποία εκπαιδεύονται ειδικά γι' αυτό το σκοπό, εξαντλούν πολλές φορές την βιαιότητά τους στους κρατούμενους των φυλακών, με στόχο την καταστολή και την επιβολή της υπακοής στους κανόνες εγκλεισμού. Οι τρόποι εκπαίδευσης και σκληραγώγησης αυτού του προσωπικού προέρχεται από πειράματα (όπως των Stanford και Milgram)², τα οποία αποδεικνύουν πόσο εύκολα «στο όνομα μιας ιδέας ή μιας αυθεντίας» μπορεί ένα άτομο να δημιουργήσει υποχείρια.

Ο E. Goffman³, στο βιβλίο του «Τα Άσυλα»⁴, ορίζει ως άσυλο «...ένα μέρος διαμονής και εργασίας, όπου ένας μεγάλος αριθμός ατόμων διαχωρίζονται από την ευρύτερη κοινότητα για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και διάγουν ένα περιοριστικό και

αυστηρά διαχειριζόμενο τρόπο ζωής». Η φυλακή μαζί με τα ψυχιατρεία, τα μοναστήρια, τους οίκους ευγηρίας κ.α. αποτελούν ολοκληρωτικά άσυλα. Τα χαρακτηριστικά ενός ολοκληρωτικού ασύλου, σύμφωνα με τον Goffman, είναι τα ακόλουθα⁵:

- Ο κόσμος του κρατούμενου εμπεριέχεται στην ολότητα του ιδρύματος με περιορισμένη πρόσβαση στον έξω κόσμο, π.χ. επισκέψεις από φίλους ή συγγενείς.
- Υπάρχει μια ιεραρχία στην εξουσία και δύναμη. Συνήθως το προσωπικό έχει την εξουσία και όχι οι κρατούμενοι.
- Το ίδρυμα είναι ένας οργανισμός. Υπάρχουν κανόνες και κανονισμοί και για τους κρατούμενους και για το προσωπικό, καθώς επίσης και εντολές για υπακοή και συμμόρφωση σε αυτούς τους κανόνες. Υπάρχει ο ρόλος τους κρατούμενου και ο ρόλος του προσωπικού.
- Ως οργανισμός το ίδρυμα έχει σκοπούς και στόχους. Η φυλακή πρέπει να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εκπληρώνει τις απαιτήσεις και τη λειτουργία της «φυλάκισης».
- Για να επιτευχθούν οι στόχοι του ιδρύματος, οι δραστηριότητες μέσα σε αυτό οργανώνονται σύμφωνα με ένα «ορθολογιστικό πλάνο». Υπάρχει χρονοδιάγραμμα που κανονίζει τις κινήσεις και τη συμπεριφορά των κρατουμένων, με λίγα περιθώρια προσωπικής ζωής.

Η φυλακή αποτελεί συνήθως αρνητικό όρο. Πέρα από το τι ορίζει πραγματικά, συχνά χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει έναν σκοτεινό, αφιλόξενο χώρο. Αυτή είναι και η εικόνα της κοινωνίας για τα σφραγισμένα ιδρύματα. Οι ψηλοί τοίχοι με τα συρματοπλέγματα, και οι φρουροί στα φυλάκια είναι η συνηθέστερη σχέση που μπορεί να έχει ένας πολίτης με την φυλακή. Αυτή είναι η εικόνα που βγαίνει προς τα έξω. Το τι πραγματικά συμβαίνει μέσα στα ιδρύματα αυτά, το γνωρίζουν μόνο οι έγκλειστοι και το προσωπικό που εργάζεται εκεί. Η κοινωνία παλιότερα αποδεχόταν το πειθαρχικό σύστημα, την φυλακή, σαν κάτι θετικό, κάτι που, αποτρέποντας τις παραβατικές συμπεριφορές, εγγυάται την ανεμπόδιστη πρόοδο και ανάπτυξη της. Πλέον γύρω από τα σφραγιστήρια δημιουργείται νεκρή ζώνη.

Το αν οι φυλακές πρέπει να υπάρχουν και να λειτουργούν υπό αυτούς τους όρους είναι ένα ευαίσθητο κοινωνικό ζήτημα. Επίσης το αν οι φυλακές λειτουργούν όπως

Σημείωση 5. «Συμβουλευτική κρατουμένων», Ε. Ρηγούτσου, Θεματική Υπεύθυνη Φυλακισμένων, Αθήνα, [Ιανουάριος 2005]

προβλέπουν οι προδιαγραφές τους είναι ένα άλλο ερώτημα. Τόσο η τήρηση των κανόνων από την πλευρά την διοίκησης των φυλακών, όσο και οι αυθαιρεσίες και οι βασανισμοί από την πλευρά του προσωπικού ασφαλείας, μετατρέπουν τις φυλακές σε πραγματικά κολαστήρια, απογυμνωμένα από κάθε παιδαγωγικό χαρακτήρα και δεν είναι λίγες οι φορές που οργανώσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου επεμβαίνουν ή κρατούμενοι προχωρούν σε εξεγέρσεις ζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η καθιέρωση του εγκλεισμού στον Σωφρονιστικό Κώδικα

Η κοινωνία αποτελείται από ομάδες και αυτές με τη σειρά τους αποτελούνται από άτομα. Στο εσωτερικό της κοινωνίας αναπτύσσονται σχέσεις, δεσμοί, αλληλεπιδράσεις διαφόρων τύπων, αλληλεγγύη αλλά και ανταγωνισμοί και συγκρούσεις. Η δημιουργία των σχέσεων αυτών γίνεται είτε φυσικά και εθελούσια (οικογένεια, φίλοι κλπ.), είτε αναγκαστικά (εργασιακές σχέσεις). Η κοινωνία προκειμένου να διασφαλισθεί η ήρεμη και αρμονική συνύπαρξη των ομάδων και κατ' επέκταση των ατόμων – μελών της, θέσπισε κανόνες λειτουργίας αυτών των σχέσεων, οριοθετώντας τις ενέργειες, τις αυθαιρεσίες και τις αλληλεπιδράσεις τους. Οι ιστορικά μετασχηματιζόμενοι κανόνες Δικαίου ορίζουν τι θεωρείται, κάθε στιγμή, αποδεκτό και χρήσιμο από την κοινωνία για την εξυπηρέτηση των σκοπών της. Οι κοινοί κοινωνικοί κανόνες ελέγχουν την αυθόρμητη συμπεριφορά των μεμονωμένων ατόμων, η οποία θα μπορούσε να βρίσκεται σε αντίθεση με τους συλλογικούς σχεδιασμούς της κοινότητας. Αποσκοπούν στον περιορισμό της ανάρμοστης συμπεριφοράς, όπου ανάρμοστη, μέσα σε αυτή την προσέγγιση, είναι μια συμπεριφορά που, επειδή θίγει την κοινωνική προσπάθεια, θίγει κάποια από τα άτομα της κοινότητας. Άρα, στο εσωτερικό μιας τέτοιας σύλληψης της κοινότητας, θίγει τις ατομικές κατοχυρώσεις, θίγει το «άτομο». Και επειδή, προφανώς, δεν αρκεί η διατύπωση των αρχών της αμοιβαίας ανοχής και της συμβίωσης, η συλλογική εξουσία, το κράτος, αναλαμβάνει να διασφαλίσει την εφαρμογή τους. Έτσι το κράτος θεωρείται νομιμοποιημένο όταν τιμωρεί όσους παρανομούν, όσους φέρονται πέρα από το νόμο.

Η ανάγκη για δικαιοσύνη γέννησε το Ποινικό Δίκαιο, ως σύνολο κανόνων δικαίου που ορίζονται από τα θεσμοθετημένα όργανα της κάθε κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση η παράβαση εξετάζεται διαφορετικά και κρίνεται ο βαθμός τιμωρίας. Η κάθε εποχή και κοινωνία διαχειρίζεται διαφορετικά τα νομικά θέματα και σύμφωνα με το δικό της Ποινικό Δίκαιο.

Τα βασανιστήρια και η μεταρρύθμιση του 18ου αιώνα

Όπως από τη δεκαετία του '70 υποστήριξε ο Foucault⁶, η πιο συνηθισμένη τιμωρία

Σημείωση 6. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975]

μέχρι το πρώτο μισό του 18ου αιώνα ήταν τα βασανιστήρια. Η οργανωμένη κοινωνία θεωρήθηκε μια μεταφορά του ίδιου του σώματος του ηγεμόνα, και κατά συνέπεια, κάθε παράβαση ή έγκλημα, αντιμετωπίστηκε σαν προσβολή και έγκλημα κατά του σώματος αυτού, γι' αυτό και η τιμωρία στόχευε στο σώμα του παραβάτη. Ως εκ τούτου το πιο σοβαρό αδίκημα, στο οποίο αντιστοιχούσε και η πιο σκληρή τιμωρία, ήταν η βασιλοκτονία. Τις αποφάσεις και τις ποινές τις έπαιρνε ο ίδιος ο βασιλιάς. Τα βασανιστήρια αποτελούσαν γεγονός που αφορούσε ολόκληρη την κοινότητα αφού γινόταν σε δημόσιο χώρο και με την παρουσία μεγάλου μέρους των πολιτών. Όσο βάνουσα και αν ήταν πάντα υπήρχε κόσμος να τα παρακολουθεί και να αποκτά συνείδηση του ακαταμάχητου της εξουσίας. Ο πόνος και ο βασανισμός τιμωρούσαν τον παραβάτη και η κοινωνία παρακολουθώντας το γεγονός, βίωνε την κάθαρση.

Κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα εμφανίστηκε μια τάση κατά των βασανιστηρίων, με διαμαρτυρίες από φιλοσόφους, θεωρητικούς και νομομαθείς. Τα βασανιστήρια πλέον είχαν γίνει ανυπόφορα. Ο αποκάλυπτος πλέον στόχος τους ήταν να καταδείξουν την υπερβολική τυραννία από την πλευρά της εξουσίας, τη δίψα για εκδίκηση και την «ωμή ηδονή της τιμωρίας»⁷. Ο μόνος φόβος της εξουσίας ήταν να μην εξοικειωθεί ο λαός με τα βασανιστήρια και την ωμότητα της βίας και να αρχίσει να πράττει ανάλογα, διεκδικώντας τα δικαιώματά του. Η ανώτατη εξουσία φοβήθηκε μήπως όλη αυτή η βία σαν λαϊκό θέαμα γυρίσει εναντίον της και οι πολίτες συνηθίσουν το «να βλέπουν το αίμα να κυλάει» και να μάθουν ότι «δεν μπορούν να πάρουν εκδίκηση παρά μόνο με αίμα»⁸.

Σημείωση 7. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975], σελ.85, βλ. σημείωση 2 (J. Petion de Villeneuve, «Discours a la Constituante», Archives parlementaires, τομ. XXVI, σ. 641)

Σημείωση 8. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975], σελ.85, βλ. σημείωση 4 (Lacheze, «Discours a la Constituante», 3 Ιουνίου 1791, Archives parlementaires, τομ. XXVI.)

Η τυραννία που τιμωρεί θα ερχόταν αντιμέτωπη με την εξέγερση: διπλός κίνδυνος για μια κοινωνία που έπρεπε να μάθει πλέον ότι η ποινική δικαιοσύνη είναι τιμωρία και όχι εκδίκηση. Ο δολοφόνος και ο κάθε παραβάτης που μέχρι εκείνη τη στιγμή βασανιζόταν μέχρι θανάτου για τις πράξεις του, είχε και την «ανθρώπινη ιδιότητα», και αυτή είναι που αναγνωρίζεται πλέον και εκφράζει την αναγκαιότητα για τιμωρία χωρίς βασανισμό. Ο «άνθρωπος» αυτός, που ανακαλύπτεται μέσα στον εγκληματία, θα απασχολήσει εγκληματολογικές και σωφρονιστικές επιστήμες τον 19ο αιώνα. Στόχος πλέον ήταν το άτομο να μετασχηματιστεί και να σωφρονιστεί και όχι να βασανιστεί. Παράλληλα τέθηκαν και τα όρια δικαίου όσον αφορά την αυθαιρεσία της εξουσίας, μέχρι ποιο σημείο θα μπορούσε ο ανώτατος άρχοντας να τιμωρεί τον παραβάτη και να ασκεί την εκδικητικότητά του.

Οι κοινωνίες μπαίνουν λοιπόν σε μια περίοδο αναπροσαρμογής και προσπάθειας να κάνουν την τιμωρία όσο τον δυνατόν λιγότερο βάνουση και τα αποτελέσματά της να μην είναι η εκδίκηση και ο θάνατος, αλλά η δημιουργία ενός ατόμου καθαρού από τα λάθη του παρελθόντος. Σαν μέτρο του κολασμού μπαίνει η «ανθρωπιά» η οποία ορίζει εκ νέου τις μεθόδους ήπιας τιμωρίας, της οποίας ο χαρακτήρας πλέον αρχίζει να γίνεται σωφρονιστικός.

Τιμωρία και ανθρωπιά, δυο έννοιες που δεν επικοινωνούν και τόσο εύκολα.

Η τιμωρία είναι εκ των πραγμάτων άσκηση εξουσίας πάνω στον άλλον, γεγονός που δεν συνάδει με ανθρωπιά. «Ο άνθρωπος Χ παρέκλινε από τον νόμο, προχώρησε σε μια πράξη που σύμφωνα με το Δίκαιο της κοινωνίας στην οποία είναι ενταγμένος, προσβάλλει όχι μόνο τον κοινωνικό του περίγυρο αλλά και τον ίδιο. Πρέπει να δικαστεί γι' αυτό. Ένα ή περισσότερα άτομα κρίνουν τον Χ για την πράξη του, εξετάζουν τις προθέσεις και τα χαρακτηριστικά του συμβάντος, τα «γιατί», «πως», «που», «πότε», «με ποιον τρόπο». Συνδυάζουν στοιχεία, ακούνε μάρτυρες – ψευδομάρτυρες και καταλήγουν. Καταλήγουν στην ετυμηγορία που μοιάζει σωστή. Έχουν ακούσει όλες τις απόψεις, έχουν ψάξει για στοιχεία, αποδεικτικά και μη. Ανακοινώνουν την απόφαση, ο Χ είναι ένοχος. Θα τιμωρηθεί. Ο νόμος το αποφάσισε. Το κράτος, η εξουσία, η κοινωνία ολόκληρη το αποφάσισε. Στην πραγματικότητα ο Χ είναι αθώος. Ε και; Η απόφαση πάρθηκε, με «ανθρωπιά» αυτή τη φορά, αλλά ο αθώος Χ θα τιμωρηθεί και η κοινωνία θα νιώθει πιο ήρεμη αφού αποδόθηκε δικαιοσύνη.» Δύσκολος συνδυασμός ανθρωπιά και τιμωρία και ίσως ποτέ να μην πέτυχε. Απλά μπορεί η επιβολή της τιμωρίας όπως υιοθετήθηκε από τον 19ο αιώνα και μετά να έδειχνε περισσότερη ανθρωπιά από τα βασανιστήρια. Οπότε η κοινωνία και οι δικαστές δείχνουν «ανθρωπιά» και τιμωρούν.

Έτσι η τιμωρία παίρνει μια νέα μορφή.⁹

Κέντρο πλέον του συστήματος σωφρονισμού είναι ο άνθρωπος και όχι η εκδίκηση. Δεν έχει νόημα μόνο η καταδίκη, αλλά η συνειδητοποίηση του λάθους. Βέβαια σημαντικό ρόλο σε αυτή τη μεταρρύθμιση του 18ου αιώνα δεν έπαιξε μόνο ο αποδοχέας της τιμωρίας, αλλά και ο πομπός. Πριν την μεταρρύθμιση ο βασιλιάς ήταν αυτός που όριζε την ποινή. Ένα άτομο είχε στα χέρια του όλων των ειδών τις εξουσίες. Αυτό δυσκόλευε τα πράγματα αφού τα συμφέροντα επηρέαζαν τις αποφάσεις. Έπρεπε οι εξουσίες να

Σημείωση 9. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975]

διαχωριστούν και να οριστούν διαφορετικά πρόσωπα για την καθεμία, έχοντας σαν στόχο την δικαιοσύνη. Έτσι εμφανίστηκε η δικαστική εξουσία απαλλαγμένη από την εποπτεία του βασιλιά. Άνθρωποι επιλεγμένοι και διορισμένοι αποκλειστικά για τον σκοπό αυτό, παίρνουν στα χέρια τους το δικαστικό μηχανισμό και είναι αυτοί που πλέον ορίζουν την τιμωρία στο «έγκλημα». Ακολουθείται μια νέα πολιτική όσον αφορά τις παρανομίες και γίνεται φανερό, ότι η «ανθρωπιά» δεν ήταν ο μόνος λόγος της ποινικής μεταρρύθμισης. Άλλαξε όχι μόνο ο στόχος αλλά και οι τεχνικές ώστε να προσαρμοστούν οι τιμωρίες στο νέο σκοπό. Για να αποκτήσει καθολικές διαστάσεις ο κολασμός, πράγμα που ήταν επιθυμητό, έπρεπε να παρουσιαστούν νέες αρχές, να μειωθεί το πολιτικό και οικονομικό κόστος του μέσω της αποτελεσματικότητας και του πολλαπλασιασμού των κυκλωμάτων του. Να συγκροτηθεί μια νέα οικονομία και τεχνολογία που να αφορούν την εξουσία της τιμωρίας.

Τότε έκανε και την εμφάνιση της η γενική θεωρία του συμβολαίου, μέσω της οποίας ο κάθε πολίτης αποδέχεται τους νόμους που έχουν οριστεί. Αυτό σημαίνει ότι σε οποιαδήποτε παραβίασή τους το άτομο αποδέχεται το παράπτωμά του και περιμένει να τιμωρηθεί. Παράλληλα γνωρίζει ότι δεν έχει απέναντί του μόνο τον νόμο, αλλά ολόκληρη την κοινωνία. Ότι είναι εχθρός της. Και ότι πρέπει να υποστεί την ποινή. Η ποινή αυτή θα λειτουργήσει για την κοινωνία ως κάθαρση και θα αποτρέψει παρόμοια περιστατικά στο μέλλον. Αυτές είναι και οι στοχεύσεις του νέου συστήματος. Δεν ενδιαφέρεται για το παρελθόν, αλλά για τις μελλοντικές πράξεις του παραβάτη και των ενδεχόμενων μιμητών του.

Η καθιέρωση του εγκλεισμού σαν τιμωρία

Με τη νέα αυτή μεταρρύθμιση ανάμεσα στην πληθώρα κολασμών που αναφέρονται εμφανίζεται και ο εγκλεισμός, με συνηθέστερη μορφή του την φυλακή. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο εγκλεισμός - αν και έτσι κατέληξε - ποτέ δεν εμφανίστηκε ως η κύρια μορφή τιμωρίας. Η ιδέα του εγκλεισμού ενός ατόμου ανάμεσα σε τέσσερις τοίχους με σκοπό τον σωφρονισμό του άρχισε να γίνεται πράξη ως ποινή για συγκεκριμένα αδικήματα, όπως αυτά που στερούν την ελευθερία ατόμων (π.χ. απαγωγή) και εκείνα που απορρέουν από την κατάχρηση ελευθερίας (π.χ. αταξία και βία). Πώς θα μπορούσε η φυλακή να μην είναι κατεξοχήν ποινή σε μια κοινωνία όπου η ελευθερία είναι ένα αγαθό που ανήκει ομοιότροπα σε όλους και με το οποίο συνδέονται χάρη σε ένα «καθολικό και σταθερό συναίσθημα»;¹⁰

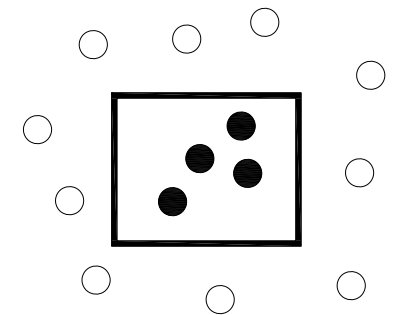
Σημείωση 10. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975], σελ.262, βλ. σημείωση 3 (A. Dupont, «Discours a la Constituante», Archives parlementaires.)

Η μόνη διαφορά ανάμεσα στη σοβαρότητα των εγκλημάτων ήταν η διάρκεια. Μέσα στη φυλακή όλοι αντιμετωπίζουν τις ίδιες συνθήκες. Η ιδέα είναι ότι τραβάς στη γη τέσσερις γραμμές, τις υψώνεις και δημιουργείς χώρο, δημιουργείς την τιμωρία κάποιου. Οι τέσσερις αυτές γραμμές μπορεί να ορίσουν ένα δωμάτιο, ένα κλουβί, ένα κελί. Ορίζουν τα βήματα που μπορεί να κάνει ο έγκλειστος, τις στάσεις του σώματός του, το οπτικό του πεδίο. Ένα παράθυρο, που δεν υπάρχει πάντα, είναι η επαφή του με τον έξω κόσμο, μόνο οπτική και από μακριά. Ο έξω κόσμος πλέον δεν τον βλέπει, χάνεται πίσω από τον ψηλό τοίχο της φυλακής. Για τους πολίτες το τι συμβαίνει εκεί μέσα είναι άγνωστο και μάλλον κάτι σκοτεινό. Ένα λάθος, ένα παράπτωμα αρκεί για να θέσει τον κρατούμενο εκτός κοινωνίας. Όσο και αν ένας φυλακισμένος συνεχίζει να θεωρείται μέλος της, οι πραγματικές συνθήκες της ζωής του δεν συμφωνούν. Είναι άτομα με 24ωρη επίβλεψη και καθορισμένο πρόγραμμα. Ζουν μηχανικά, κινούνται όσο τους επιτρέπεται και με τον καιρό χάνουν πια την δυνατότητα να σκέφτονται, να φαντάζονται, να ονειρεύονται, να ζουν.

«Είναι ένας σκοτεινός τόπος όπου το μάτι του πολίτη δεν μπορεί να μετρήσει τα θύματα, και όπου κατά συνέπεια ο αριθμός τους δεν μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα. [...] Εξάλλου, η σκοτεινή όψη των φυλακών μετατρέπεται σε αντικείμενο καχυποψίας για τους πολίτες. Εικάζουν εύκολα ότι διαπράττονται εκεί μεγάλες αδικίες. [...] Είναι σαφές ότι κάποιο πρόβλημα υπάρχει όταν ο νόμος που έχει συνταχθεί για το καλό του πλήθους, αντί να υποκινεί την αναγνώρισή του, προκαλεί συνεχώς ψιθύρους.»¹¹

Με τον πέρασμα των χρόνων η φυλακή καθιερώθηκε σαν τον συνηθέστερο τρόπο τιμωρίας. Στον ποινικό Κώδικα του 1810 ανάμεσα στην θανατική ποινή και τα πρόστιμα, καταλαμβάνει με διάφορες μορφές, σχεδόν όλο το πεδίο των πιθανών τιμωριών. Οι ετυμηγορίες των δικαστηρίων αναφέρονται τις περισσότερες φορές σε χρόνια φυλάκισης. Ακόμα και θάνατος να επιβληθεί σε κάποιον, πρώτα φυλακίζεται. Η φυλακή γίνεται η καθολικά αποδεκτή μορφή τιμωρίας και εντάσσεται σε όλα τα άρθρα του δικαίου, σχετικά με τα παραπτώματα.

Ωστόσο από τότε, με τη μεταρρύθμιση του 18ου αιώνα, έως και σήμερα δεν έχει υπάρξει ένα απολογισμός των αποτελεσμάτων και της επιτυχίας ή μη της τιμωρίας του εγκλεισμού. Η ιδέα του ποινικού εγκλεισμού δέχθηκε αρκετά επικριτικά σχόλια από την



Σημείωση 11. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975], σελ.133, βλ. σημείωση 28 (Ch. E. Dufriche de Valaze, Des lois penales, 1784, σσ. 344-345.)

εποχή της μεταρρύθμισης κιόλας, επειδή όπως αναφέρει ο Foucault «..αδυνατεί να απαντήσει στον ιδιαίτερο χαρακτήρα των εγκλημάτων. Επειδή δεν επηρεάζει το κοινό. Επειδή είναι αχρείαστη ή μάλλον βλαπτική για την κοινωνία: είναι δαπανηρή, κρατά τους καταδίκους στην απραξία, πολλαπλασιάζει τα ελαττώματά τους. Επειδή η εκτέλεση μιας τέτοιας ποινής δεν μπορεί να ελεγχθεί εύκολα και υπάρχει κίνδυνος να εκτεθούν οι κρατούμενοι στην αυθαιρεσία των φρουρών τους. Επειδή το επάγγελμα που συνίσταται στο να στερείς από έναν άνθρωπο την ελευθερία του και να τον επιτηρείς στη φυλακή συνιστά άσκηση εξουσίας».¹²

Πρωταρχικές μορφές εγκλεισμού

Ο εγκλεισμός από πολύ παλιά είχε χρησιμοποιηθεί σαν τιμωρία και τρόπος περιορισμού. Πολύ πριν συμπεριληφθεί στους νόμους και το Δίκαιο εμφανίζεται η χρήση του σε διάφορες περιόδους. Από το μπαλαούρο στα πλοία που κλείδωναν τους κρατούμενους, μέχρι τα κλουβιά που μετέφεραν τους αιχμαλώτους πολέμου.

Παράλληλα και εκτός νόμου οικογένειες περιόριζαν ψυχικά άρρωστα μέλη τους σε κλουβιά μέσα στο σπίτι, για να προφυλαχθούν από ακραίες αντιδράσεις λόγω της αρρώστιάς τους. Πέρα από την οικογένεια και η ίδια η κοινωνία "εξόρισε" τους τρελούς. Με τρόπο όμοιο με αυτόν που περιόρισε τους λεπρούς κάποια χρόνια πριν, έπραξε και για τα άτομα με ψυχικά νοσήματα. Όπως σημειώνει και ο Foucault η κοινωνία έχοντας για χρόνια αγνοήσει τους τρελούς θα αρχίσει να τους αντιλαμβάνεται σαν αποδιοργάνωση της οικογένειας, κοινωνικό χάος και κίνδυνο για το κράτος. Παράλληλα αναφέρει: «Τους λεπρούς δεν τους έδωξαν για να σταματήσουν τη μόλυνση και ούτε έκλεισαν, γύρω στο 1657, το ένα εκατοστό των κατοίκων του Παρισιού για να απαλλαγούν από τους «αντικοινωνικούς». Σίγουρα η χειρονομία είχε ένα άλλο βάθος: δεν απομόνωσε ξένους, που η καθημερινότητα είχε κρατήσει παραγνωρισμένους ή σε αφάνεια, αλλά δημιούργησε ξένους παίρνοντας πρόσωπα οικεία, μέσα από το κοινωνικό τοπίο, για να τα μεταβάλλει σ' αλλόκοτες μορφές που κανένας πια δεν θα αναγνώριζε. Γεννούσε τον Ξένο εκεί που κανείς δεν το περίμενε, έσπαγε το νήμα, διέλυε τις σχέσεις οικειότητας.»¹³. Με τον ίδιο τρόπο σαν αντικοινωνικοί στιγματίστηκαν και οι τρελοί, οι αντιφρονούντες και όσοι πήγαιναν ενάντια στα κοινωνικά πρότυπα. Με τον καιρό καθεμία από αυτές τις κοινωνικές ομάδες μπήκαν στο στόχαστρο της εξουσίας, που προσπάθησε να τις εξαλείψει.

Σημείωση 12. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975]

Σημείωση 13. Michel Foucault, Η ιστορία της τρέλας [1961], σελ 66

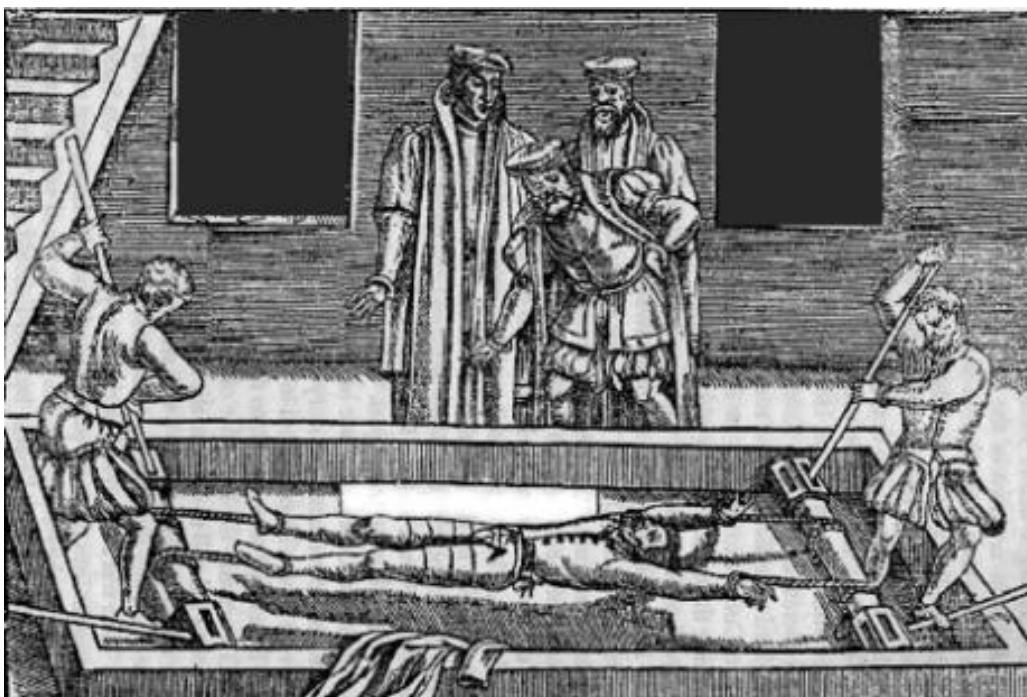
Η κοινωνία πάντα όταν ήθελε να γλιτώσει από κάτι και να το κρατήσει μακριά της, φρόντιζε να περιορίζει τον χώρο κινήσεών του. Έτσι το κράταγε σε απόσταση από αυτήν και κατάφερνε να μειώσει τις αντιστάσεις του μέσω της αδράνειας που του επέβαλλε. Η γενική μορφή μιας διάταξης που επιδιώκει να καθιστά τα άτομα πειθήνια και χρήσιμα σχεδίασε τον θεσμό της φυλακής – εγκλεισμού πρωτού το κάνει ο νόμος και την ορίσει ως την κατεξοχήν ποινή. Η στιγμή που η φυλάκιση περιλαμβάνεται πλέον στον δικαστικό νόμο, η στιγμή που κατά την μεταρρύθμιση η φυλακή παίρνει μια «ανθρώπινη» μορφή, αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της ποινικής δικαιοσύνης.



5



6



7

εικόνα 5, 6 : Η κλινική Spiegelgrund ξεκίνησε την λειτουργία της το 1939 για λογαριασμό της Ναζιστικής Ιατρικής. Στην κλινική ένας από τους τρόπους κράτησης των παιδιών με κινησιακές και νοητικές παθήσεις, ήταν το δέσιμο σε κλουβιά. Ο εγκλεισμός κρατούσε σε απόσταση ό,τι θεωρούσε απειλή.

εικόνα 7 : Απεικόνιση βασανιστηρίων κατά των μεσαιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εκδικητικός ή σωφρονιστικός εγκλεισμός όπως αντανακλάται από την ποινή και τον σχεδιασμό των κελιών

Η ποινή

Η αρχή του εγκλεισμού είναι η ποινή. Από εκεί ξεκινά η έγκλειστη ζωή του ατόμου που μέχρι εκείνη την ώρα θεωρούνταν κατηγορούμενος. Από τη στιγμή που ορίζεται η ποινή, το άτομο είναι δεν είναι πραγματικά ένοχο, καταδικάζεται σε εγκλεισμό. Ένα μεγάλο ερώτημα είναι το αν η ποινή έχει σωφρονιστικό ή εκδικητικό χαρακτήρα. Ποιο είναι το νόημα της; Πού αποσκοπεί και αν ασκείται σωστά; Στόχος των ιδρυμάτων είναι η αλλαγή του ατόμου, η εκπαίδευση του, ο σωφρονισμός του. Το να δημιουργηθεί ένας νέος χαρακτήρας έτοιμος να υπακούσει στους κανόνες και τους νόμους της κοινωνίας και να μπορέσει να επανενταχτεί σε αυτήν. Να μπορέσει να επιστρέψει σαν μέλος του κοινωνικού ιστού, χωρίς να αποτελεί πλέον απειλή για τους συμπολίτες του.

Οι φυλακές ονομάζονται αλλιώς *σωφρονιστικά ιδρύματα*, γεγονός που υποδεικνύει τον χαρακτήρα που αρχικά είχαν σχεδιαστεί για να έχουν. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ισχύει, όχι μόνο στις ελληνικές, αλλά και στις περισσότερες φυλακές του κόσμου. Αυτό συμβαίνει για δυο λόγους σύμφωνα με τον καθηγητή Joel Dvoskin, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα αυτό στο βιβλίο της επιστημονικής του ομάδας *“Applying Social Science to Reduce Violent Offending”*¹⁴. Πρώτον οι φυλακές είναι ένας χώρος όπου λειτουργεί η μίμηση προτύπου, σαν μηχανισμός κοινωνικής μάθησης. Οι πιο αδύναμοι κρατούμενοι ακολουθούν και έχουν σαν πρότυπα συγκρατούμενους τους, αντιγράφοντας πράξεις και συμπεριφορές. Η έλλειψη όμως τέτοιων «θετικών» προτύπων και η ανυπαρξία κρατουμένων έτοιμων ψυχολογικά να δράσουν σαν οδηγοί συμπεριφοράς αποτελεί τον πρώτο λόγο αποτυχίας του θεσμού ως σωφρονιστικού. Ο δεύτερος λόγος είναι τα μέσα σωφρονισμού που χρησιμοποιούνται. Στη φυλακή λειτουργεί το σύστημα ποινής και ανταμοιβής, σε μια ανεπιθύμητη και επιθυμητή πράξη αντίστοιχα. Στις σημερινές φυλακές όμως έχουμε φτάσει στο σημείο οι ανταμοιβές να είναι σχεδόν ανύπαρκτες και οι ποινές τις περισσότερες φορές πολύ πιο σκληρές

Σημείωση 14. Joel Dvoskin, καθηγητής του πανεπιστημίου της Αριζόνα, *“Applying Social Science to Reduce Violent Offending”* [2011] (“Εφαρμόζοντας την Κοινωνική Επιστήμη για τη Μείωση των Βίαιων Εγκλημάτων”).

απο ό,τι προβλέπει ο νόμος. Έτσι δεν λειτουργεί σωστά το σύστημα ανταμοιβής-τιμωρίας με αποτέλεσμα ο κρατούμενος να μην αποζητά την ανταμοιβή μέσω των καλών του πράξεων.

Η κοινωνία κλείνει το άτομο στο σωφρονιστικό ίδρυμα με σκοπό να συμμορφωθεί και να επιστρέψει σε αυτήν. Οι ποινές και οι τιμωρίες όμως δείχνουν εκδικητικό χαρακτήρα, και το κρατάνε πάντα στο σημείο από όπου ξεκίνησε. Δεν προσφέρονται στον έγκλειστο τα ερεθίσματα εκείνα που θα τον αλλάξουν και θα τον κάνουν να επαναπροσδιορίσει τις πράξεις του. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε για αποτυχία του συστήματος σωφρονισμού, αλλά σίγουρα θα μπορούσε να γίνει λόγος για τον εκδικητικό και αναποτελεσματικό χαρακτήρα του όσον αφορά την επανένταξη των τροφίμων.

Το υποδειγματικό για κατοπινούς μεταρρυθμιστές ίδρυμα Rasphuis του Άμστερνταμ πάνω από την είσοδο είχε την επιγραφή *«κουράγιο, δεν σας εκδικούμαστε, σας ωθούμε προς το καλό»*.¹⁵

Κελιά και τρόποι εγκλεισμού

Το πρώτο βήμα στη μεταρρύθμιση των φυλακών ήταν η κατάργηση των παλιών μεγάλων κοινών χώρων κράτησης και ο διαχωρισμός του χώρου με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ταυτόχρονα δυνατή η ιεράρχηση των κρατουμένων και η ικανοποιητική επιτήρησή τους. «Εκτός του ότι αυτός ο διαχωρισμός του χώρου διευκόλυνε την επιτήρηση, στόχευε και κάπου αλλού: το κελί είναι ο πιο απλός, φυσικός και αποτελεσματικός τρόπος να αποφεύγονται επαφές και ανταλλαγές απόψεων και ιδεών. Εξουδετερώνει τη δυνατότητα δημιουργίας κοινού πνεύματος μεταξύ των κρατουμένων και παράλληλα την ελπίδα συλλογικής αντίστασης στην ποινή που τους έχει επιβληθεί».¹⁶

Σημείωση 15. συλλογικό έργο, Εικόνες φυλακής [2006], σελ 96, Πέτρος Μαρτινίδης - Οι περιορισμοί μιας περιοριστικής αρχιτεκτονικής.

Σημείωση 16. «Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ

Από την στιγμή που ο εγκλεισμός συμπεριλήφθηκε στο Δίκαιο σαν τρόπος τιμωρίας εμφανίστηκε και μια πληθωρική τυπολογία κελιών. Οι διαστάσεις, ο φωτισμός, οι παροχές, τα άτομα που συστεγάζονται, οι συνθήκες υγιεινής μπορεί να διαφέρουν από κελί σε κελί ή από φυλακή σε φυλακή αλλά σε όλα στόχος είναι ο εγκλεισμός και η στέρηση της ελευθερίας του ατόμου. Σχεδιάζονται και κατασκευάζονται σύμφωνα με

μελέτες και έχοντας σαν στόχο τη δημιουργία μια έγκλειστης κοινωνίας, η οποία θα κατοικεί και θα αλληλεπιδρά στους χώρους αυτούς.

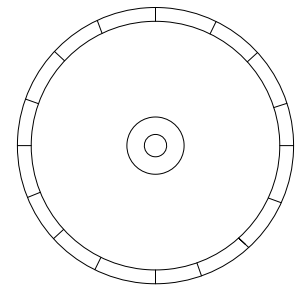
Ο εγκλεισμός σαν τιμωρία γίνεται πράξη στη φυλακή. Από το Πανοπτικόν του 17ου αιώνα μέχρι τα σημερινά υπερσύγχρονα κελιά απομόνωσης η ιδέα είναι η ίδια. Ο χώρος απαλλαγμένος από ανέσεις και παροχές δημιουργεί το κλουβί που θα φυλάξει έναν εχθρό του νόμου.

Πανοπτικό¹⁷

Στα τέλη του 17ου αιώνα η βασική στρατηγική για να αντιμετωπισθεί η πανούκλα στις πόλεις της Γαλλίας ήταν η διαίρεση της πόλης σε συνοικίες και ο διατετραγωνισμός του χώρου. Η εποπτεία γινόταν από τους συνδίκους που είχαν οριστεί σε κάθε συνοικία και αυτοί με την σειρά τους έδιναν αναφορά στους επόπτες. Ανώτεροι όλων ήταν οι δημοτικοί αξιωματούχοι ή ο δήμαρχος οι οποίοι είχαν και τον γενικό έλεγχο στα χέρια τους. Η επιθεώρηση από την πολιτοφυλακή ήταν συνεχής και είχε ως στόχο την ταχύτερη υπακοή των κατοίκων και την επιμόρφωσή στους νέους κανόνες. Όλοι έπρεπε να βρίσκονται στα σπίτια τους και να ενημερώνουν για την κατάσταση των ενοίκων ανά πάσα στιγμή. Η επιτήρηση αυτή αποτελεί ένα σύστημα συνεχούς καταγραφής. Το κάθε άτομο είχε την δικιά του συγκεκριμένη θέση μέσα στον περικλειστο και τεμαχισμένο χώρο. Μπορεί να εντοπιστεί ο καθένας σε οποιαδήποτε στιγμή, να εξεταστεί και να πάρει εκ νέου τη θέση του ανάμεσα στους ζωντανούς, τους αρρώστους ή τους νεκρούς.

Η πόλη που λειτουργεί έτσι εκφράζει την τέλεια ουτοπία της κυβερνώμενης πόλης. Δηλαδή της πόλης η οποία διατρέχεται από ιεραρχία και επιτήρηση και στην οποία η εξουσία ασκείται σε όλα τα άτομα ασταμάτητα. Ο χώρος, η διαμόρφωση και ο καταμερισμός του συμβάλλουν στο σύστημα αυτό, κάνοντας πιο εύκολη την παρακολούθηση από τους άρχοντες.

Το πρότυπο αυτό πειθαρχικού μηχανισμού βρίσκει την αρχιτεκτονική του μορφή στο Πανοπτικό του Bentham¹⁸. Η μορφή αυτή έχει ως εξής : στο κέντρο τοποθετείται ένας πύργος με παράθυρα σε όλες τις πλευρές. Περιφερειακά ορθώνεται το κυρίως κτίριο, το οποίο διαιρείται σε κελιά. Τα κελιά έχουν δυο παράθυρα, το ένα προς το εσωτερικό



Σημείωση 17. Michel Foucault, Επιτήρηση και τιμωρία-η γέννηση της φυλακής [1975], σελ. 228

Σημείωση 18. Jeremy Bentham (1748-1832), Άγγλος φιλόσοφος

κοιτώντας τον πύργο και το άλλο προς τα έξω. Με αυτό τον τρόπο επιτρέπεται στο φως να διαπερνάει το κελί πέρα ως πέρα με αποτέλεσμα η κάθε φιγούρα που βρίσκεται μέσα στο κελί να γίνεται αντιληπτή από τον πύργο, ανά πάσα στιγμή. Από την άλλη ο κρατούμενος που βρίσκεται στο κελί δεν μπορεί να αντιληφθεί την παρουσία ή μη του φρουρού στον πύργο. Ο Bentham είχε προβλέψει όχι μόνο την ύπαρξη περσίδων αλλά και την δημιουργία χωρισμάτων στο εσωτερικό, δημιουργώντας διαδρόμους αντί για πόρτες. Με τον τρόπο αυτό απέφυγε τον παραμικρό παλμό ή φως που θα μπορούσε να προδώσει την ύπαρξη κάποιου στον πύργο. Ο κρατούμενος παγιδεύεται σε μια συνειδητή και μόνιμη κατάσταση ορατότητας, πιστεύοντας ότι παρακολουθείται συνέχεια. Παράλληλα ο έγκλειστος δεν μπορεί να έρθει σε επαφή, ούτε σωματική ούτε οπτική με τους υπόλοιπους κρατούμενους, αποφεύγοντας έτσι την παραμικρή μορφή ομαδικής αντίστασης.

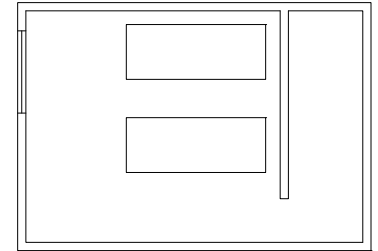
Ο Bentham είχε υποστηρίξει ότι η εξουσία πρέπει να είναι ορατή και ανεπαλήθευτη και βάσει αυτού σχεδίασε το Πανοπτικό. Ορατή, με την έννοια ότι ο κρατούμενος θα έχει συνέχεια μπροστά του τον επιβλητικό πύργο από όπου γνωρίζει ότι τον παρακολουθούν. Και ανεπαλήθευτη διότι δεν πρέπει να γνωρίζει ποτέ το αν παρακολουθείται, αλλά μόνο να είναι σίγουρος ότι αυτό μπορεί να συμβαίνει ανά πάσα στιγμή. Χάνεται η έννοια του προσωπικού χώρου και το άτομο γνωρίζοντας ότι παρακολουθείται παύει πλέον να ενεργεί φυσιολογικά. Η στέρηση της επικοινωνίας και της επαφής με άλλους ανθρώπους το αποξενώνει και το καθιστά άλλο ένα αντικείμενο ένα στοιχείο επιπλέον από τα πολλά που είναι σε θέση να παρακολουθεί ο κεντρικός πύργος.

Ο χώρος είναι τεμαχισμένος και παγωμένος. Η χρήση των σωστών αποστάσεων και υψών, σχημάτων κτιρίων και υλικών βοηθούν το σχέδιο του Bentham να πετύχει. Η διαφάνεια και το φως παίζουν καθοριστικό ρόλο καθώς αυτά "προδίδουν" τον έγκλειστο. Παράλληλα η χρήση χωρισμάτων στον πύργο "αποκρύπτει" την ύπαρξη ή μη φρουρού. Τέλος ακόμα και η απόσταση του κτιρίου από τον πύργο καθώς και ο τρόπος που αυτό διαρθρώνεται γύρω του είναι όλα υπολογισμένα βάσει σχεδίου για την επιτυχία του πειράματος.

Κρατητήρια φυλακών

Κρατητήρια ονομάζονται οι χώροι κράτησης προσαχθέντων και συλληφθέντων στα

αστυνομικά τμήματα. Πρόκειται για δωμάτια τα οποία έχουν σχεδιαστεί και υπολογιστεί για εγκλεισμό μικρού χρονικού διαστήματος, κάτι που στην πραγματικότητα δεν τηρείται πάντα. Υπάρχουν κρατητήρια χωρητικότητας 4-5 έως και 20 ατόμων. Βέβαια τις περισσότερες φορές ο αριθμός των κρατουμένων ξεπερνάει κατά πολύ το νόμιμο όριο. Στα κρατητήρια η μόνη κατανομή που γίνεται είναι με βάση το φύλο, όπως και στα σωφρονιστικά ιδρύματα. Μέσα στο δωμάτιο υπάρχουν τα κρεβάτια και ο χώρος του μπάνιου που συνήθως διαχωρίζεται με έναν τοίχο. Όταν ο αριθμός των εγκλειστων είναι ίσος με αυτόν των κρεβατιών, η διαβίωση μπορεί να θεωρηθεί αξιοπρεπής. Ωστόσο κάτι τέτοιο συμβαίνει σπάνια με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να είναι στριμωγμένοι για μήνες μέσα στα μικρά δωμάτια. Αυτό πολλές φορές δημιουργεί βασικά προβλήματα υγιεινής και ασφάλειας, που δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο την διαμονή των εγκλειστων. Οι διάδρομοι των αστυνομικών τμημάτων παρακολουθούνται με κάμερες, όπως και η κάθε κίνηση των κρατουμένων έξω από τα κελιά. Παρόλο που οι άνθρωποι που βρίσκονται εγκλειστοί εκεί δεν έχουν δικαστεί και άρα δεν έχουν θεωρηθεί παραβάτες του νόμου, η αντιμετώπισή τους από τις αρχές είναι αρκετά βάνουση, όπως έχει αναφερθεί δεκάδες φορές. Ουσιαστικά τα κρατητήρια αποτελούν ένα μεταβατικό στάδιο εγκλεισμού, που είτε θα οδηγήσει στην ελευθερία είτε στην φυλάκιση του ατόμου μετά από δίκη. Στην πραγματικότητα όμως το άτομο θεωρείται και αντιμετωπίζεται σαν ένοχος.

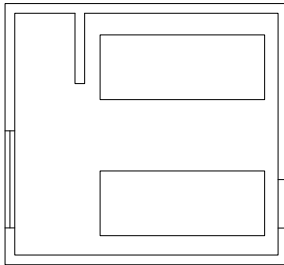


Κελί φυλακής

Η φυλακή από τα πρώτα χρόνια δημιουργίας της αποτέλεσε έναν μηχανισμό που ουσιαστικά αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας. Έχοντας σαν βασικά χαρακτηριστικά την επίβλεψη, την απομόνωση, τον εγκλεισμό, την ιεραρχία και τον σωφρονισμό καθιερώθηκε σαν η βασική, νομιμοποιημένη τιμωρία που επιβάλλεται από το κράτος. Θεωρήθηκε αρκετά πιο ήπια από άλλες τιμωρίες που επιβάλλονταν αρχικά και για αυτό πλέον αποτελεί αναπόσπαστο, φυσικοποιημένο δομικό χαρακτηριστικό στο εσωτερικό των κοινωνιών. Οι σημερινές φυλακές διαχωρίζονται βάσει του φύλου και της ηλικίας είτε της επικινδυνότητας και της ψυχικής υγείας του κρατούμενου.

Σύμφωνα με το άρθρο 21 του Σωφρονιστικού Κώδικα¹⁹ τα καταστήματα κράτησης χωρίζονται σε πτέρυγες, όπου η επικοινωνία των κρατουμένων μεταξύ αυτών είναι αδύνατη. Οι πτέρυγες αυτές χωρίζονται σε κελιά ή θαλάμους που το καθένα από αυτά

Σημείωση 19. Σωφρονιστικός Κώδικας, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Νόμος υπ' αριθμόν 2776, άρθρο 19, Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 1999



έχει τις δικές του εγκαταστάσεις θέρμανσης και υγιεινής (νιπτήρα, αποχωρητήριο). Κάθε εγκατάσταση υγιεινής των θαλάμων δεν πρέπει να εξυπηρετεί περισσότερους από τρεις κρατούμενους. Η ύπαρξη λουτρού στα κελιά και τους θαλάμους δεν είναι υποχρεωτική, αν υπάρχει ικανός αριθμός ιδιαίτερων κοινών εγκαταστάσεων λουτρών, με θερμό και κρύο νερό, για την ατομική υγιεινή και καθαριότητα του κάθε κρατούμενου. Κάθε κατάσταση κράτησης πρέπει να διαθέτει εκτός των χώρων διοίκησης. Επαρκείς χώρους και εγκαταστάσεις για ιατρικές εξετάσεις, αναρρωτήριο, εργαστήρια, βιβλιοθήκη, εκκλησιασμό, αίθουσα εκδηλώσεων και διαλέξεων και επαρκείς ανοικτούς χώρους αυλισμού και αθλοπαιδιών των κρατούμενων.

Οι κρατούμενοι έχουν συγκεκριμένο πρόγραμμα που πρέπει να τηρούν και αφορά τις ώρες που θα ξυπνήσουν και θα κοιμηθούν, τις ώρες ελέγχου του αριθμού και των κελιών τους – με εξαίρεση κάποιους απρόσμενους ελέγχους από τους δεσμοφύλακες για να εντοπίσουν τυχόν απαγορευμένα αντικείμενα στα κελιά- , τις ώρες προαυλισμού, εργασίας και τις ώρες επισκεπτηρίου. Ένας χαρακτηριστικός ήχος ειδοποιεί για το άνοιγμα της πόρτας του κελιού για ελέγχους ή για τον προαυλισμό των κρατουμένων.

Μέσα στην κοινωνία της φυλακής γίνονται διαφορετικοί διαχωρισμοί από αυτούς που ορίζουν οι αρχές και οι πτέρυγες. Διαχωρισμοί με βάση την εθνικότητα, το χρώμα, την ποινή και το αδίκημα που έχει διαπραχθεί. Οι νόμοι της φυλακής είναι γνωστοί σε όλους τους κρατούμενους και μαθαίνουν να ζουν με αυτούς αν δεν θέλουν να αντιμετωπίσουν προβλήματα και να απειληθεί η ζωή τους. Οι συνθήκες αυτές επιβαρύνουν την ψυχολογία ενός ατόμου που δεν έχει να αντιμετωπίσει μόνο τον εγκλεισμό και τους δεσμοφύλακες, αλλά και την καθημερινότητα του μέσα στη φυλακή.

Κατά τον προαυλισμό οι έγκλειστοι εκτονώνονται σωματικά. Αυτοσχέδια γήπεδα τους επιτρέπουν να αθλούνται. Το διάβασμα βιβλίων, η μουσική, η γυμναστική, είναι κάποιες από τις δραστηριότητες που τους απασχολούν. Κάποιοι απασχολούνται με το παράνομο εμπόριο και αυτό τους δίνει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους συγκρατούμενους τους. Διάφορα αντικείμενα εισάγονται λαθραία στην φυλακή και κάποιοι παίζουν τον ρόλο του μεσάζοντα αποκτώντας κέρδος από τις ανταλλαγές αυτές.

- Αγροτικές φυλακές

Μια κατηγορία των καταστημάτων κράτησης είναι οι αγροτικές φυλακές. Στις φυλακές αυτές οδηγούνται κρατούμενοι οι οποίοι έχουν ήδη εκτίσει κάπου αλλού μέρος της ποινής τους. Πρόκειται για κρατούμενους με ποινές από 3 μήνες μέχρι και ισόβια. Στις φυλακές αυτές οι έγκλειστοι παίρνουν μέρος σε αγροτικές και άλλες χειρωνακτικές εργασίες με σκοπό να ολοκληρώσουν την ποινή τους. Εργάζονται σε φούρνο, καλλιέργειες και ασχολούνται με την κτηνοτροφία. Από τα προϊόντα που παράγονται ένα μέρος καταναλώνεται στο συσσίτιο της φυλακής, κάποια τα αγοράζουν οι υπάλληλοι και τα υπόλοιπα βγαίνουν στο εμπόριο. Το χρηματικό κέρδος προσκομίζεται στο κράτος, ή μέρος του χρησιμοποιείται για τον εξοπλισμό της φυλακής. Με τον τρόπο αυτό ο κρατούμενος αν και βρίσκεται υπό συνεχή περιορισμό και εγκλεισμό, εργάζεται και νιώθει ότι προσφέρει στο σύνολο της φυλακής.

- Φυλακές «πολυτελείας», ιδιωτικές φυλακές

Πέρα από τα συνηθισμένα κέντρα κράτησης, όπως αυτά που υπάρχουν στην Ελλάδα, των οποίων η αρχιτεκτονική βασίζεται σε κάποιο από τα παλαιότερα πρότυπα σχεδιασμού φυλακών, υπάρχουν και οι φυλακές «πολυτελείας» όπως μπορούν να χαρακτηριστούν. Οι φυλακές αυτές προσφέρουν στους κρατούμενους υψηλών προδιαγραφών ανέσεις και τους δίνουν πρόσβαση σε δραστηριότητες που μπορεί να μην είχαν ούτε εκτός φυλακής. Οι εγκαταστάσεις των φυλακών συμπεριλαμβάνουν γήπεδο, γυμναστήριο, ιατρικό κέντρο, βιβλιοθήκη, studio ηχογράφησης, καφετέρια καθώς και πρόσβαση σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Καθένα από τα ατομικά δωμάτια-κελιά περιέχει τηλεόραση και μπάνιο. Τέτοιες φυλακές βρίσκονται στη Νορβηγία, Βρετανία, Αυστρία, Η.Π.Α., Νέα Ζηλανδία. Τα επίπεδα διαβίωσης είναι μεγάλα και αποτελούν ένα μέρος που ο κρατούμενος πέρα από τις ανέσεις και την πολυτέλεια που του προσφέρονται, θα μπορέσει να διαβάσει, να μορφωθεί και ίσως να σκεφτεί τις συνθήκες που τον οδήγησαν εκεί. Πολλές φορές στις φυλακές αυτές φιλοξενούνται «επώνυμοι» κρατούμενοι ή πολιτικοί, που αναζητούν όσο το δυνατόν πιο ανώδυνο εγκλεισμό. Κάποιες από αυτές ανήκουν στο κράτος, ενώ άλλες είναι ιδιωτικές και ο κρατούμενος πρέπει να καταβάλλει κάποιο χρηματικό ποσό για να εξασφαλίσει την φυλάκισή του εκεί.

Παρόλα τα πλεονεκτήματα που παρέχουν οι χώροι αυτοί σε σύγκριση με άλλα κέντρα κράτησης, δεν παύουν να αποτελούν μια φυλακή η οποία έχει σαν στόχο να τιμωρήσει τους κρατούμενους στερώντας τους την ελευθερία. Μπορεί να φυτεύονται ψηλά δέντρα γύρω από τους τοίχους των φυλακών για να τους κρύβουν από το οπτικό πεδίο των φυλακισμένων και να μην δίνουν την αίσθηση του εγκλεισμού, αλλά δεν παύουν να υπάρχουν. Τα όρια που τους επιτρέπεται να κινούνται είναι περιορισμένα και όσο κι αν προσπάθησαν να το εξωραΐσουν οι σχεδιαστές, με τις ανέσεις και τις πολυτέλειες, στερούν από το άτομο μια βασική ανάγκη, την ελευθερία. Αυτό είναι, και σε αυτή την κατηγορία φυλακών, το τίμημα για την ανυπακοή στο νόμο.

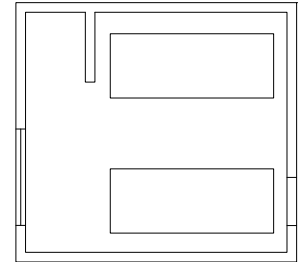
Ωστόσο πέρα από αυτή τη μορφή ιδιωτικών φυλακών, στις Ηνωμένες Πολιτείες από την δεκαετία του '80 υπάρχει έντονη εμπορική δραστηριότητα στον τομέα του σωφρονισμού. Ιδιωτικές φυλακές, που δεν ανήκουν στο κράτος αλλά σε εταιρείες εκμεταλλεύονται τους κρατούμενους βγάζοντας κέρδος από την εργασία τους. Σήμερα δραστηριοποιούνται 18 εταιρείες ιδιωτικών φυλακών σε 27 αμερικανικές πολιτείες. Παράλληλα τουλάχιστον 37 πολιτείες έχουν νομιμοποιήσει τη χρήση της εργατικής δύναμης των κρατουμένων από εταιρείες που εγκαθιστούν παραγωγικές δραστηριότητες τους εντός των φυλακών. Οι Η.Π.Α. είναι η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό φυλακισμένων στον κόσμο. Αν και οι Αμερικάνοι αντιστοιχούν μόλις στο 5% του παγκόσμιου πληθυσμού, οι φυλακισμένοι στην χώρα ανέρχονται στο 25% του παγκόσμιου πληθυσμού κρατουμένων. Το κράτος εκμεταλλεύεται το γεγονός αυτό υποβάλλοντας τους εγκλειστούς σε καταναγκαστική εργασία η οποία αμοιβεται με πολύ χαμηλά ποσά. Ένα ολόκληρο κερδοφόρο, για τις εταιρείες, σύστημα έχει στηθεί γύρω από τα σωφρονιστικά ιδρύματα της χώρας, το οποίο με γνώμονα το κέρδος δημιουργεί σύγχρονους σκλάβους. Ξεπληρώνουν τον εγκλεισμό τους με καταναγκαστική εργασία, την ίδια ώρα που μεγάλες εταιρείες κλείνουν τα εργοστάσιά τους και τα μεταφέρουν εντός των φυλακών.

Στις ιδιωτικές αυτές φυλακές φαίνεται σαν στόχος των αρχών και του κράτους να μην είναι ο σωφρονισμός αλλά η απόκτηση κέρδους. Αρχικά μέσω της πώλησης της φυλακής σε ιδιώτες και κατ' επέκταση από την εκμετάλλευση της εργασίας τους. Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης των εγκλείστων μπορεί να τους δίνει τεχνογνωσία για μετέπειτα αναζήτηση εργασίας, κατά την επανένταξή τους, αλλά δεν παύει να γίνεται με επιβαλλόμενο τρόπο και χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο σωφρονισμός του κρατούμενου.

Καταστήματα κράτησης νέων

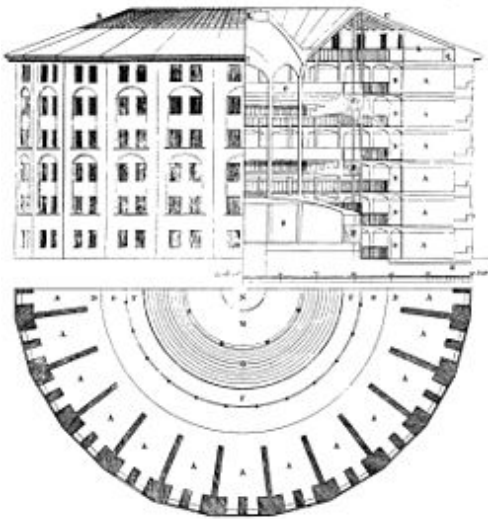
Στις φυλακές ανηλίκων κρατούνται παιδιά και νέοι 15-18 ετών και νέοι μέχρι 25 ετών που διέπραξαν εγκλήματα όσο ήταν ανήλικοι. Στην Ελλάδα υπάρχουν πέντε τέτοιες φυλακές. Τέσσερις για αγόρια σε Αυλώνα, Βόλο, Θεσσαλονίκη, Κασσαβέτεια και μία για κορίτσια στον Ελαιώνα Αθηνών. Σήμερα στις φυλακές αυτές κρατούνται γύρω στα 700 παιδιά. Τα συνηθέστερα αδικήματα για τα οποία κατηγορούνται και οδηγούνται στις φυλακές είναι ληστείες, ξυλοδαρμοί, ναρκωτικά και παράνομη είσοδο στη χώρα. Σαν τιμωρία ο νόμος προβλέπει για τους ανήλικους μια σειρά από εναλλακτικές ποινές όπως ειδικά προγράμματα για τοξικομανείς, ανάθεση σε ανάδοχες οικογένειες ή επιμελητές, ιδρύματα ανηλίκων κ.α. . Τα προγράμματα αυτά όμως υπολειπόμενα καθώς δεν χρηματοδοτούνται επαρκώς με αποτέλεσμα η πιο συχνή τιμωρία να είναι η φυλάκιση. Επιμελητές, ψυχολόγοι και παρατηρητές ωστόσο έχουν επισημάνει ότι για μια τόσο ευαίσθητη ηλικία η φυλάκιση μπορεί να είναι καταστροφική, ενώ πολύ λίγες φορές έχει τα απαιτούμενα αποτελέσματα. Το 45% των νέων που βγαίνουν από την φυλακή επιστρέφουν στην παρανομία.

Η ζωή των παιδιών στη φυλακή δεν μπορεί να είναι φυσιολογική. Ο εγκλεισμός, η ψυχολογική πίεση, οι κόντρες μεταξύ των «ομάδων» της φυλακής, η «σέντρα» στην οποία αναγκάζονται να βγουν άτομα που έχουν διενέξεις μεταξύ τους, επηρεάζει με άσχημο τρόπο την ενηλικίωσή τους. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις που τα παιδιά συνεχίζουν το σχολείο μέσα στην φυλακή, διαβάζουν, αριστεύουν και βρίσκουν μια διέξοδο για το μυαλό τους. Το στοίχημα ωστόσο που βάζουν με τους εαυτούς τους είναι το αν θα καταφέρουν στη ζωή τους μετά τη φυλακή να αποβάλλουν τα άσχημα βιώματα και να εγκλιματιστούν στον «έξω κόσμο».

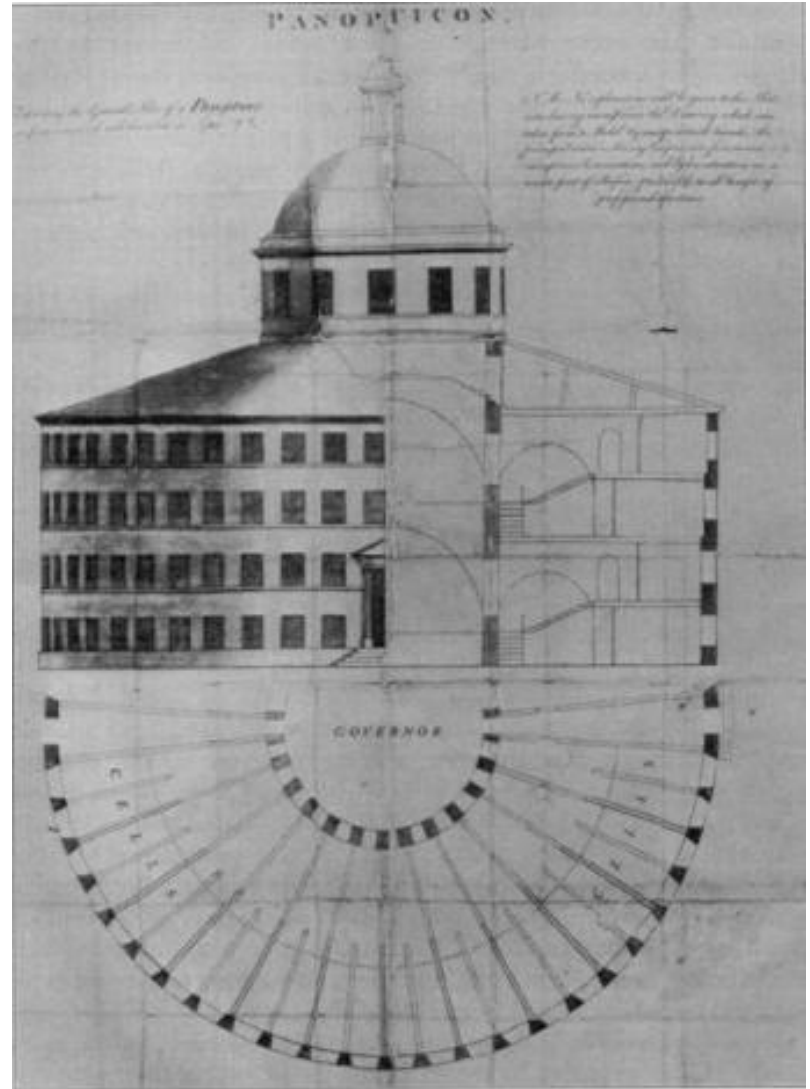




8



9



10





12

εικόνα 8 : Το σωφρονιστήριο του Stateville στις ΗΠΑ, 20ος αιώνας. Ένα από τα λίγα σωφρονιστήρια που ακολούθησαν το πανοπτικό πρότυπο του J. Bentham (πηγή: Michel Foucault, "Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής")

εικόνες 9, 10 : Σχέδια του Πανοπτικού του J. Bentham (πηγή 9: Michel Foucault, "Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής")

εικόνα 11 : Φωτογραφίες από το εσωτερικό και το εξωτερικό των χώρων των φυλακών "πολυτελείας" (πηγή: "Φυλακή...πολυτελείας στη Νορβηγία", www.perierga.gr)

εικόνα 12 : Ο Juergen Chill κέρδισε με τη σειρά «κελιά» το 1ο βραβείο στον πανευρωπαϊκό διαγωνισμό φωτογραφίας αρχιτεκτονικής. Στις φωτογραφίες-κατόψεις τις οποίες παρουσίασε ο καλλιτέχνης-φωτογράφος φαίνονται κελιά διαφόρων ιδρυμάτων αναμόρφωσης ανηλίκων στη Γερμανία (πηγή: "Κελιά ανηλίκων: Σχολείο για εγκληματίες", www.campuscy.com)

Εκδίκηση ή διαπαιδαγώγηση

Το ερώτημα σχετικά με το αν η ποινή έχει σωφρονιστικό ή εκδικητικό χαρακτήρα θα μπορούσε να τεθεί και για τα είδη κελιών στα διάφορα σωφρονιστικά ιδρύματα. Πέρα από τα τυπικά κελιά που έχουν καθαρά και μόνο τον εγκλεισμό σαν τιμωρία και σαν στόχο τον σωφρονισμό και την διαπαιδαγώγηση, υπάρχουν και κελιά που στοχεύουν στην εκδίκηση μέσω του βασανισμού. Στα καταστήματα νέων ή στις αγροτικές φυλακές οι στόχοι είναι να αποκτήσει ο εγκλειστος γνώση πάνω σε συγκεκριμένα αντικείμενα, να είναι σε θέση να προσφέρει στην κοινωνία ώστε να μπορέσει να προσαρμοστεί στο κοινωνικό σύνολο πιο εύκολα μετά την αποφυλάκισή του. Υπάρχει ωστόσο και μια σειρά κελιών που θα χαρακτηρίζονταν για την σκληρότητα και την βιαιότητα τους. Εκτός από τον εγκλεισμό του σώματος του κρατούμενου, προχωρούν και στην ψυχολογική κατάρρευση του. Πειράματα που έγιναν σχετικά με την αλλαγή συμπεριφοράς οδήγησαν στη δημιουργία κελιών με πιο σκληρές συνθήκες διαβίωσης. Τέτοια κελιά είναι τα κελιά απόλυτης απομόνωσης, τα λευκά κελιά, κελιά τύπου F και τα μπλε κελιά. Παράλληλα στα καταστήματα κράτησης λειτουργούν και ψυχιατρικές πτέρυγες, οι οποίες λειτουργούν σε καθεστώς απόλυτης απομόνωσης.

Κελιά υψίστης ασφαλείας – απομόνωσης²⁰

Ο σχεδιασμός και η χρήση κελιών απομόνωσης ξεκίνησε από την Αγγλία και μάλιστα με θρησκευτικές επιρροές, αφού όπως πίστευαν ο κρατούμενος μέσω της απομόνωσης έρχεται σε επαφή με τον εσωτερικό του κόσμο και μπορεί να σκεφτεί εκ νέου τις πράξεις του και να φτάσει στην αρετή. Μάλιστα ο χριστιανισμός υποστήριζε ότι με την απομόνωση βασανίζονται από τις τύψεις μόνο όσοι είναι πραγματικά ένοχοι και αποτελεί για αυτούς τιμωρία. Ωστόσο για τεχνικούς λόγους η απόλυτη απομόνωση δεν μπορούσε να επιτευχθεί στην Αγγλία πριν από το 1830. Η πρωτοπορία αυτή είχε μεταφερθεί νωρίτερα και στην Αμερική όπου είχαν αρχίσει να γίνονται και τα πρώτα βήματα για την δημιουργία πτερυγών απομόνωσης.

-Το σύστημα του διαχωρισμού και το σύστημα της σιωπής

Το 1788 η ανακαίνιση της φυλακής Walnut Street στη Φιλαδέλφεια και η κατασκευή της φυλακής Cherry Hill στην Πενσυλβανία το 1829 και λίγο αργότερα της Auburn στη

Σημείωση 20. «Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ

Νέα Υόρκη σηματοδότησαν την αρχή για δυο νέα συστήματα απομόνωσης, το *σύστημα του διαχωρισμού* και το *σύστημα της σιωπής*.

Στη φυλακή Walnut Street μετά την ανακαίνιση του 1788 συμπεριλήφθηκε και μια ξεχωριστή πτέρυγα με κελιά απομόνωσης για τους κρατούμενους που θεωρούνταν επικίνδυνοι. Στόχος των κελιών αυτών ήταν η οπτική απομόνωση και η απαγόρευση επικοινωνίας με τους υπόλοιπους κρατούμενους. Οι διαστάσεις του κελίου ήταν λιγότερο από 5 τ.μ. . Πρόκειται για την πρώτη αμερικάνικη φυλακή απομόνωσης, αν και μετά το 1829 επικυρώνεται και νομοθετικά η έγκλειστη απομόνωση για την πολιτεία της Πενσυλβανίας. Στο πλαίσιο αυτό χτίζεται εκεί λίγο αργότερο η φυλακή Cherry Hill, η οποία εισάγει και το *σύστημα του διαχωρισμού* ή το σύστημα της Πενσυλβανίας όπως είναι γνωστό. Το σύστημα αυτό βασίζεται στο ότι πλέον η απομόνωση δεν είναι μια τιμωρία στις φυλακές ή μια ακραία μορφή εγκλεισμού, αλλά είναι η κύρια διαδικασία σωφρονισμού. Τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι η αυστηρή πειθαρχία, η απομόνωση και η περισυλλογή. Ο κρατούμενος δεν έρχεται σε επαφή με άλλον εκτός από τους δεσμοφύλακες και η μόνη του δραστηριότητα είναι η απασχόληση στον πάγκο εργασίας μέσα στο κελί και ο ατομικός προαυλισμός.

Λίγο αργότερα στη Νέα Υόρκη εμφανίστηκε μια νέα μορφή σωφρονισμού και επιβλήθηκε για δέκα μήνες στη φυλακή Auburn. Στο διάστημα αυτό οι συνθήκες για τους κρατούμενους στο πρόγραμμα αυτό ήταν πολύ σκληρές και οι περισσότεροι είτε πέθαναν είτε τρελάθηκαν. Πρόκειται για ένα μπλοκ με ογδόντα θαλάμους όχι μεγαλύτερους από 3 τ.μ. ο καθένας. Τα αποτελέσματα στο Auburn οδήγησαν την πολιτεία της Νέας Υόρκης στο να απαγορεύσει την απόλυτη απομόνωση το 1823 και να την αντικαταστήσει με ένα σύστημα συλλογικής εργασίας σε συνθήκες απόλυτης σιωπής. Οι έγκλειστοι ήταν αναγκασμένοι να δουλεύουν την μέρα στα εργαστήρια όλοι μαζί χωρίς να τους επιτρέπεται να μιλάνε. Η παραμικρή απόκλιση από τις οδηγίες αυτές τιμωρούνταν με σωματική βία από τους δεσμοφύλακες, ενώ το βράδυ οδηγούνταν σε κελιά απομόνωσης. Το σύστημα αυτό ονομάστηκε *σύστημα της σιωπής* ή σύστημα Auburn/Sing-Sing.

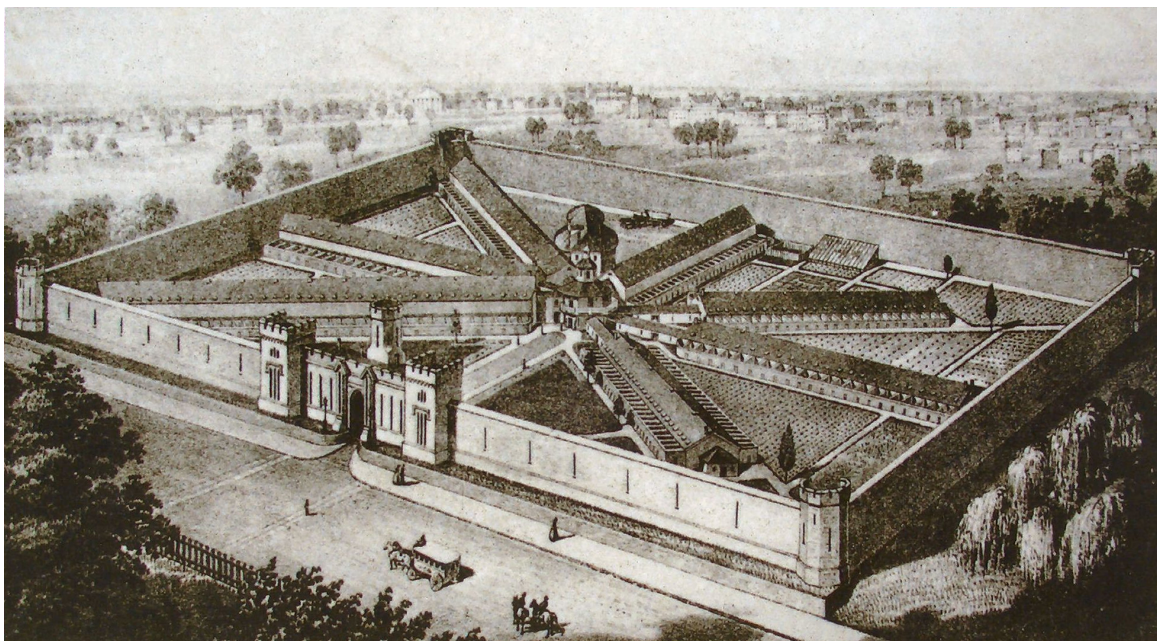
Τα δυο αυτά συστήματα αποτελούν τους δυο κύριους τύπους φυλάκισης στις αρχές του 19ου αιώνα. Από τη μια το σύστημα του Cherry Hill όπου βασίζεται στο σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική. Οι τοίχοι είναι αυτοί που εμποδίζουν τους κρατούμενους να

έρθουν σε επαφή και τους εξαναγκάζει σε απομόνωση. Από την άλλη το σύστημα Auburn/Sing-Sing αφήνει τους κρατούμενους να βρίσκονται κοντά σωματικά αλλά με σχέσεις που ελέγχονται πλήρως από την εξουσία. Εδώ την θέση των τοίχων παίρνει ο τοίχος της επικοινωνιακής απαγόρευσης που την εξασφαλίζει ο φόβος για τους δεσμοφύλακες. Το αξιοσημείωτο για το σύστημα αυτό είναι ότι δεν πρόκειται για πραγματική απομόνωση αφού οι κρατούμενοι βρίσκονται όλη την ημέρα στον ίδιο χώρο, ο φόβος ωστόσο τους κάνει να αισθάνονται τόσο μόνοι όσο θα ήταν και κλεισμένοι σε ένα κελί. Η ανθρώπινη παρουσία δίπλα τους πρέπει να αγνοείται, διότι διαφορετικά θα έπρεπε να υποστούν τις συνέπειες.

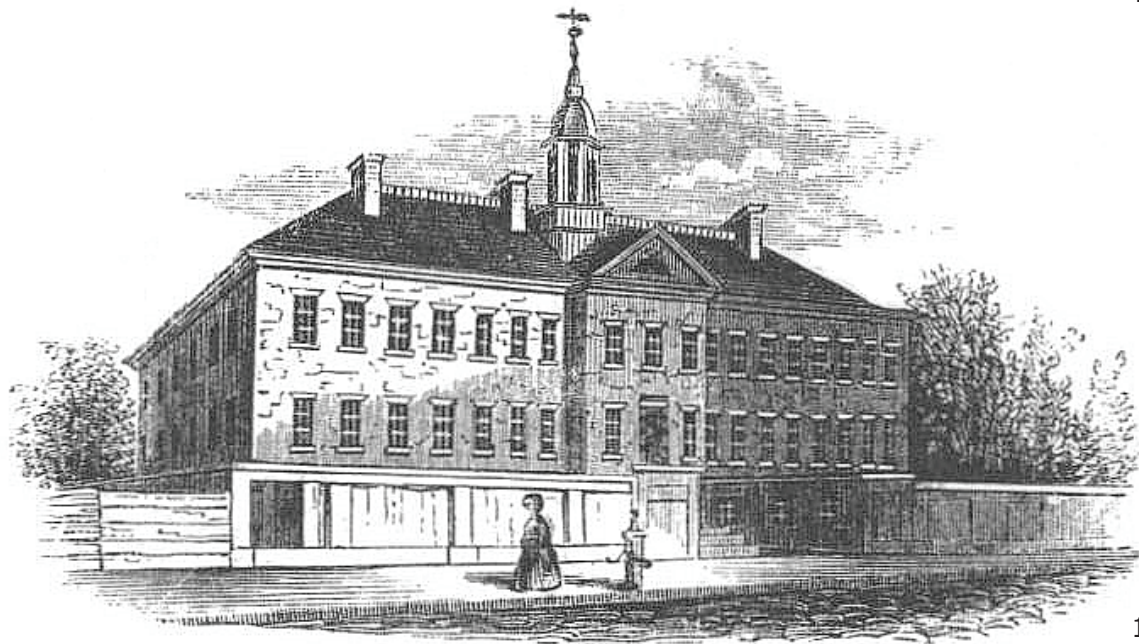
Σύμφωνα με τον Foucault η φυλακή πρέπει να αποτελεί τη μεταφορά, τον μικρόκοσμο της τέλει κοινωνίας όπου οι σχέσεις βρίσκονται κάτω από μια διαρκή επιτήρηση και ιεραρχία, και αυτό ήταν και το πλεονέκτημα του συστήματος Auburn σύμφωνα με τους υποστηρικτές του. Αφήνει τα άτομα να έρχονται όσο κοντά χρειάζεται για να διεκπεραιώσουν χρήσιμες εργασίες και όλα αυτά κάτω από διαρκή έλεγχο και με τον φόβο της τιμωρίας. Δρουν όπως τους επιτρέπει η εξουσία και πάντα σύμφωνα με τους κανόνες που πρέπει να ακολουθούν.

Το αμερικάνικο λοιπόν πρότυπο απομόνωσης, του συστήματος του διαχωρισμού είναι αυτό που θεσμοθετήθηκε και στην Αγγλία το 1839. Το 1842 θα ολοκληρωθεί και η κατασκευή της φυλακής Pentonville²¹, η οποία θα αποτελέσει παράδειγμα για πολλές φυλακές στην Αγγλία και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Έτσι το σύστημα απομόνωσης διαδίδεται στην Ευρώπη και με το πέρασμα των χρόνων εμφανίζονται πολλών ειδών κελιά που έχουν σαν στόχο την απομόνωση.

Σημείωση 21. HM Prison Pentonville : φυλακή στην περιοχή του Λονδίνου, αρχή λειτουργίας της, 1842



13



14

εικόνα 13 : Η φυλακή Cherry Hill στη Φιλαδέλφεια της Πενσυλβανίας, έργο του John de Haviland, 1829. Το πρωτότυπο σχέδιο περιελάμβανε 250 κελιά απομόνωσης, όλα στο ισόγειο. Η απόφαση να αυξηθεί ο αριθμός των κελιών σε 400 ανάγκασε τον Haviland να προσθέσει έναν όροφο. Ο Haviland εισήγαγε το ακτινωτό σχέδιο από την Αγγλία.

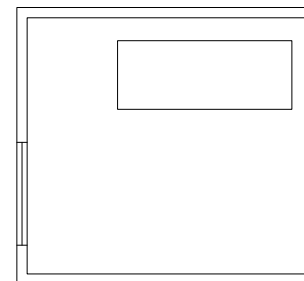
εικόνα 14 : Το σωφρονιστήριο Walnut Street στη Φιλαδέλφεια, του οποίου η ανακαίνιση πραγματοποιήθηκε το 1788.

Λευκά κελιά ²²

Λίγο μετά το 1950, μετά τον πόλεμο της Κορέας ξεκίνησαν στις ΗΠΑ μια σειρά πειραμάτων που ονομάστηκαν "μέθοδοι αλλαγής συμπεριφοράς", με την παρουσία γνωστών χειρουργών εγκεφάλου και ψυχολόγων. Ένας εκ των συμμετεχόντων ο Dr. Shein εξέδωσε 24 άρθρα που αποτελούσαν το πρόγραμμα "αλλαγής συμπεριφοράς". Καθένα από αυτά περιείχε ψυχολογικές και διοικητικές εφαρμογές και σαν στόχο είχαν την εξαφάνιση της προσωπικότητας του ατόμου. Αργότερα τέτοια πειράματα πραγματοποιήθηκαν και στην Γερμανία και είχαν σαν αποτέλεσμα τα λευκά κελιά. Πρόκειται για έναν αρκετά σκληρό τύπο έγκλειστης απομόνωσης όπου συνήθως οδηγούνται οι πολιτικοί κρατούμενοι. Τα κελιά μικρών διαστάσεων έχουν πρόσβαση μόνο σε μια αυλή η οποία περικλείεται από τοίχο. Στην χώρα μας, λόγω έλλειψης χώρου, οι διαστάσεις αυτών των κελιών είναι οι μικρότερες από τις αντίστοιχες του εξωτερικού. Ο χώρος προαυλισμού 70 τ.μ. περιβάλλεται από τοίχο 9 μέτρων με ασάλινο συρματοπλέγμα στο πάνω μέρος. Στις συνθήκες αυτές έχουν παρατηρηθεί διαταραχές στην όραση των κρατουμένων, κινητικά προβλήματα λόγω της υποχρεωτικής ακινησίας, έντονη εφίδρωση, στομαχικός πόνος, χάσιμο βάρους, σπονδυλικοί πόνοι, διαταραχές στο κυκλοφορικό και ανοσοποιητικό σύστημα. Το άτομο βλέπει συνεχώς τον ζωτικό του χώρο να μειώνεται και αντιδρά σε αυτό, εκφράζοντας μια επιθετικότητα και τάσεις αυτοκαταστροφής. Στόχος είναι να μειωθούν οι αντιστάσεις και ο κρατούμενος να χάσει την ταυτότητα του. Έχουν χαρακτηριστεί ως "η φυλακή μέσα στην φυλακή". Ο έγκλειστος έρχεται σε επαφή μόνο με τον φύλακα, τον διευθυντή των φυλακών και τον γιατρό που τον παρακολουθεί. Η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων αποτελεί λύση για τις αρχές, όσον αφορά το θέμα των εξεγέρσεων διότι δεν υπάρχουν περιθώρια για ανταλλαγή απόψεων και συνεννόηση. Το σύστημα απομονωμένων ατομικών κελιών καταστρέφει και αφανίζει την προσωπικότητα και την συνείδηση του ατόμου, χωρίς να χρησιμοποιηθούν τρόποι βασανισμού. Χάνει τα αντανάκλαστικά του, την αίσθηση του χώρου και του χρόνου, ενώ οδηγείται και σε κινήσεις εκτός ελέγχου.

Κελιά Τύπου F ²³

Στην Τουρκία τη μετεξέλιξη των λευκών κελιών αποτελούν τα κελιά υψίστης ασφαλείας Τύπου F. Μόλις το 1999 παραδόθηκε η πρώτη φυλακή ειδικών συνθηκών κράτησης



Σημείωση 22. άρθρο: Πολιτικοί κρατούμενοι στην Τουρκία, προτιμούν τον θάνατο από τα «λευκά κελιά», Ριζοσπάστης, 22/11/2000, σελ. 40

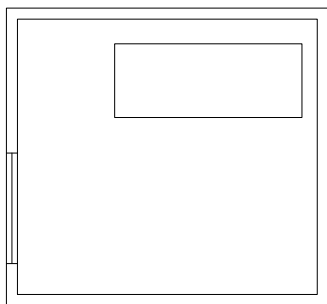
άρθρο: «Λευκά κελιά», τα πειράματα άρχισαν το 1950!, Ριζοσπάστης, 17/12/2000, σελ. 26

άρθρο: «Λευκά κελιά», της Ιωάννας Σωτήρχου, Ελευθεροτυπία, 24/12/2000

άρθρο: «Κατασκευάζουν νέες απάνθρωπες φυλακές, Τουρκία», Ριζοσπάστης, 26/06/2003, σελ. 22

ιστοσελίδα βραχόκηπος, «για τα λευκά κελιά, Τουρκία, φυλακές τύπου F», http://www.vrahokipos.net/old/against/f-type/f_type.htm

Σημείωση 23. ιστοσελίδα βραχόκηπος, «για τα λευκά κελιά, Τουρκία, φυλακές τύπου F», <http://www.vrahokipos.net/old/against/>



τέτοιου τύπου, που προορίζονταν για την κράτηση πολιτικών κρατουμένων. Πρόκειται για απομονωμένα και ηχομονωμένα κελιά 10 τ.μ., στα οποία οι συνθήκες αέρα και φωτός δεν είναι φυσικές. Ο φωτισμός, ο εξαερισμός και το σύστημα παροχής νερού ρυθμίζονται και ελέγχονται από την διεύθυνση. Ο κρατούμενος έχει πρόσβαση σε αυλή 50 τ.μ. η οποία περιβάλλεται από τοίχο 8 μέτρων και συνήθως δεν έχει επαφή με τον ήλιο. Σε κάποιες περιπτώσεις κελιά με λίγο μεγαλύτερες διαστάσεις και ίδια χαρακτηριστικά φιλοξενούν έως και 3 άτομα. Δεν προβλέπεται καμία επικοινωνία του κρατουμένου με εξωτερικούς παράγοντες, ενώ απαγορεύεται η πρόσβαση σε αθλητικό εξοπλισμό, ραδιόφωνο, τηλεόραση και βιβλία. Η ψυχολογική πίεση που ασκείται στον έγκλειστο είναι τεράστια καθώς δεν έχει μόνο να αντιμετωπίσει την απομόνωση του σώματος αλλά και του μυαλού του. Κλείνεται στον εαυτό του και νιώθει πολυδιάστατη την απειλή γύρω του καθώς χάνει και την κάθε τύπου εκτόνωση στο φυσικό περιβάλλον. Ο κρατούμενος έρχεται σε επαφή μόνο με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους και τον γιατρό που τον παρακολουθεί. Ακόμα και το θεραπευτήριο είναι χωρισμένο σε κελιά για να αποφευχθεί η επικοινωνία του κρατουμένου με οποιονδήποτε άλλο.

Μπλε κελιά ²⁴

Τα μπλε κελιά αποτελούν τύπο εγκλεισμού κυρίως στις ψυχιατρικές πτέρυγες των φυλακών. Σε αυτά όμως οδηγούνται και κρατούμενοι με συμπεριφορές που ξεφεύγουν από τις επιτρεπτές για τους συγκεκριμένους χώρους. Πρόκειται για θαλάμους απομόνωσης και βρίσκονται συνήθως στα υπόγεια των σωφρονιστικών ιδρυμάτων. Χώροι μικρών διαστάσεων από μπετό, των οποίων οι τοίχοι και οι πόρτες έχουν επενδυθεί με μαλακό υλικό, τύπου αφρολέξ. Οι κρατούμενοι εισέρχονται στα κελιά γυμνοί και από κει και πέρα ξεκινάει η τιμωρία τους, που περισσότερο σαν βασανισμός μπορεί να χαρακτηριστεί. Οι φύλακες μπορούν στα ειδικά αυτά διαμορφωμένα κελιά να αυξομειώνουν την θερμοκρασία όποτε θέλουν. Οι μεγάλες εναλλαγές επηρεάζουν ψυχολογικά τον έγκλειστο. Έπιπλα μέσα στο δωμάτιο δεν υπάρχουν, ενώ κάποιες φορές τους χορηγείται κουβέρτα κατά την διάρκεια της νύχτα. Οι συνεχείς αλλαγές της θερμοκρασίας όμως δεν επιτρέπουν τον ομαλό ύπνο στους έγκλειστους καθώς τους αναγκάζουν συνέχεια να ξυπνούν. Η επένδυση στους τοίχους - από υλικό μπλε χρώματος, που είναι και ο λόγος που ονομάστηκαν έτσι τα κελιά- είναι για την προστασία των κρατουμένων, για να μην χτυπήσουν σε τυχόν απότομες κινήσεις λόγω

Σημείωση 24. άρθρο: «Φυλακισμένη στον Κορυδαλλό η ψυχιατρική μεταρρύθμιση», της Λίνας Γιαννάρου, Καθημερινή, 27/04/2012

«Μπλε κελιά στις φυλακές», συνέντευξη κρατουμένου Κωνσταντίνου Πολυδώρου στο ραδιόφωνο του skai, 17/11/2008, <http://www.skai.gr>

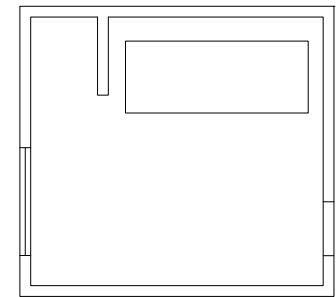
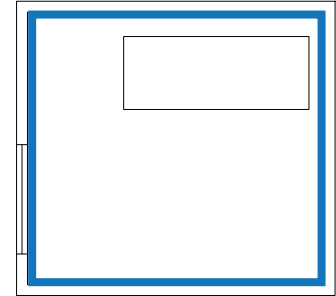
των έντονων συμπεριφορών που μπορεί να προκληθούν από τις συνθήκες μέσα στο δωμάτιο. Τα μπλε κελιά αποτελούν τρόπο παραδειγματικής τιμωρίας στους φυλακισμένους και λειτουργούν ακόμα και σήμερα σε πολλές φυλακές παγκοσμίως, συμπεριλαμβανομένων και των φυλακών Κορυδαλλού.

Πρόκειται για έναν αρκετά σκληρό τρόπο έγκλειστης απομόνωσης, για τον οποίο έχει γίνει πολλές φορές λόγος από Επιτροπές Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ανθρώπων και από Κινήσεις φυλακισμένων, με αίτημα την παύση της λειτουργίας τους. Ο κρατούμενος καταπονείται ψυχοσωματικά με αποτέλεσμα να χάνει τις όποιες αντιστάσεις του έχουν απομείνει. Αυτός είναι και ο στόχος των αρχών που όχι μόνο του επιβάλλουν την απομόνωση και τον εγκλεισμό, αλλά προσπαθούν να ελέγξουν και τις αντιδράσεις του μυαλού και του σώματός του.

Ψυχιατρική πτέρυγα

Στην ίδια πτέρυγα με τα μπλε δωμάτια βρίσκεται και το ψυχιατρείο των φυλακών. Εκεί οι συνθήκες αλλάζουν λόγω της ιδιαιτερότητας της υγείας των τροφίμων. Οι έγκλειστοι πρέπει να περνάνε συχνούς ιατρικούς ελέγχους η πορεία της υγείας τους να παρακολουθείται στενά. Και σε αυτή την περίπτωση όμως οι ψυχώσεις και τα προβλήματα υγείας αντιμετωπίζονται με εγκλεισμό. Εδώ μάλιστα για λόγους ασφάλειας οι κρατούμενοι δεν έρχονται σε επαφή μεταξύ τους, ούτε κατά την σίτιση. Ουρές αναμονής για σίτιση, ουρές αναμονής για παροχή φαρμάκων και όλα σε καθορισμένες ώρες. Την υπόλοιπη μέρα οι έγκλειστοι βρίσκονται κλειδωμένοι στα κελιά, συνήθως αριθμητικά παραπάνω από το προβλεπόμενο όριο. Ανά τριάδες σε κελιά των 11 τ.μ. και δεκάδες σε μεγαλύτερα κελιά των 23 ή 34 τ.μ. . Στον θάλαμο δεν υπάρχουν πολλά έπιπλα, ενώ η μοναδική τουαλέτα βρίσκεται σε κοινή θέα, καθιστώντας δυσάρεστη τη διαμονή των έγκλειστων μέσα στο κελί.

Οι περισσότεροι εκτός από τα χάπια που τους χορηγούνται, είναι και χρήστες ναρκωτικών, ενώ άλλοι αντιμετωπίζουν ψυχώσεις και μπορεί πολλές φορές να αναπτύξουν βίαιη συμπεριφορά. Κάποιοι κλείνονται στον εαυτό τους και δεν έχουν σχέσεις με τους συγκρατούμενους τους. Σε περιπτώσεις συνωστισμού στα ψυχιατρεία δεν τηρούνται οι κανόνες διαχωρισμού, καθαρισμού και απολύμανσης, εξοπλισμού των δωματίων με αποτέλεσμα η καθημερινότητα των τροφίμων να γίνεται δύσκολη. Για την



τήρηση της τάξης υπάρχουν και εδώ οι δεσμοφύλακες οι οποίοι συμπεριφέρονται στους έγκλειστους σαν κρατούμενους φυλακής. Ο εγκλεισμός, οι ψυχώσεις, οι ασθένειες, οι συνθήκες διαβίωσης, ο χώρος και οι χρήσεις του, η αντιμετώπιση από γιατρούς και δεσμοφύλακες, οι συχνές κρίσεις των τροφίμων, οι ατέλειωτες ουρές για την παροχή των χαπιών, ο έλεγχος για την κατάποση τους, το συσσίτιο στα κελιά, το επισκεπτήριο πίσω από εμπόδια για να αποφευχθεί η σωματική επαφή συνθέτουν το σκηνικό στην ψυχιατρική πτέρυγα των φυλακών. Συνθήκες δύσκολες για ένα άτομο, πόσο μάλλον όταν αυτό έχει εκτός από αυτές, να αντιμετωπίσει την αρρώστιά του και τον ίδιο του τον εαυτό.

Η οπτική βάσει της οποίας έγινε συνολικά η περιγραφή των κελιών είναι με κέντρο τον άνθρωπο που βιώνει τον εγκλεισμό. Αυτό σημαίνει ότι επικεντρώθηκε κυρίως στο πώς βιώνει ο κρατούμενος τις συνθήκες που διαμορφώνονται στο κάθε κελί και πού αποσκοπούν σε σχέση με το σώμα και την ψυχή του. Παρ' ολ'αυτά υπάρχει πάντα και η άποψη βάσει της οποίας η φυλακή και οι βίαιοι μηχανισμοί της, είναι το όπλο του κράτους απέναντι στην εγκληματικότητα και την παραβίαση των νόμων. Η φυλάκιση και ο φόβος του εγκλεισμού χρησιμοποιούνται με στόχο τον εκφοβισμό των πολιτών και την αποφυγή παραβατικών συμπεριφορών. Βάσει αυτής της άποψης λοιπόν τα κελιά και οι φύλακες επιτελούν το έργο που τους έχει ανατεθεί από το κράτος.

Οι γενικές αρχές σχεδιασμού φυλακών ²⁵

Τα κελιά που έχουν περιγραφεί παραπάνω αποτελούν μορφές εγκλεισμού που χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν, μέχρι και σήμερα. Αν και όλα έχουν σαν στόχο την επίβλεψη και τον περιορισμό του έγκλειστου, κάποια χρησιμοποιούν επιπλέον μεθόδους για την υποταγή των ατόμων στα «πρέπει» του νόμου. Η εξουσία προχωρά σε βάνουσους τρόπους καταστολής των ατόμων που ήδη υφίστανται τον εγκλεισμό για να τους καταστήσουν σαφές ότι πλέον είναι υποταγμένοι σε μια ανώτερη αρχή, έρμαιο στα χέρια της εξουσίας. Αυτό είναι το μήνυμα που θέλουν να περαστεί υποσυνείδητα στον κρατούμενο επιδιώκοντας να καταστείλει κάθε πιθανή αντίσταση.

Στόχος του σχεδιασμού των κελιών είναι να αποφευχθεί οποιαδήποτε επαφή του κρατούμενου με τον έξω κόσμο, οποιαδήποτε μετάδοση οπτικής ή ακουστικής

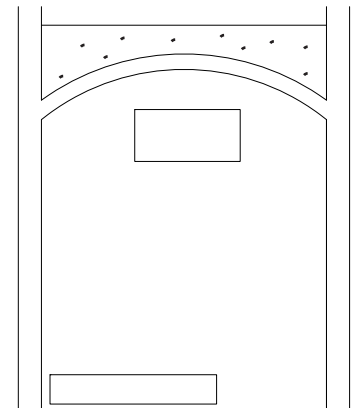
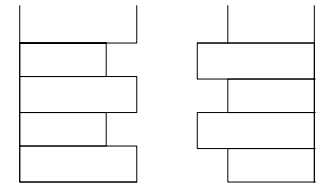
Σημείωση 25. «Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ

Σημείωση 26. Michael Faraday (1791-1867), Άγγλος επιστήμονας

πληροφορίας. Το θέμα των οπτικών μηνυμάτων λύθηκε γρήγορα μπλοκάροντας τα αδύνατα σημεία όπως πόρτες, παράθυρα, σωληνώσεις. Τα ακουστικά μηνύματα ωστόσο δεν ήταν εύκολο να αποφευχθούν. Ήταν η πρώτη βασική δυσκολία που αντιμετώπισαν οι αρχιτέκτονες σχετικά με την κατασκευή του τέλεια μονωμένου κελιού. Η πρώτη συστηματική απόπειρα για την επίλυση του προβλήματος έγινε το 1836, με τη συμμετοχή αρχιτεκτόνων και επιστημόνων, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Michael Faraday²⁶, ο εφευρέτης της ηλεκτρομαγνητικής ενέργειας. Το πείραμα έλαβε χώρα στη φυλακή Millbank, του Λονδίνου υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Robert Smirke. Εκεί στη θέση μιας πτέρυγας που είχε καταστραφεί από πυρκαγιά χτίστηκαν κάποια πειραματικά κελιά με σκοπό να βρεθεί ο καλύτερος τρόπος ηχομόνωσης των κελιών. Αρχικά ο ήχος μεταδιδόταν μέσω του εξαερισμού, αλλά ακόμα και όταν μπλοκαρίστηκαν οι αεραγωγοί ο ήχος μεταδιδόταν μέσω του συμπαγούς τοίχου. Δώδεκα τοίχοι χτίστηκαν και κατεδαφίστηκαν μεταξύ των δυο ίδιων κελιών, με διαφορετικές προδιαγραφές ο καθένας. Η καλύτερη ηχομόνωση επιτεύχθηκε όταν με σπασμένα τούβλα στο εσωτερικό του τοίχου δημιουργούνταν κοιλότητες. Μάλιστα όταν τα τούβλα ήταν τυλιγμένα με λασκαρισμένα φύλλα καναβάτσου (σκληρό ύφασμα από ίνες κάνναβης ή λιναριού) τα αποτελέσματα ήταν τόσο καλά που και οι πιο δυνατές κραυγές μετατρέπονταν σε θολά ηχητικά μηνύματα.

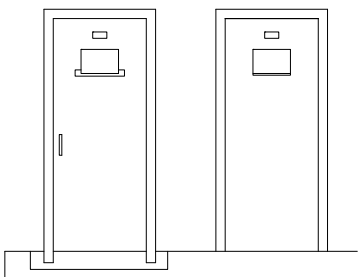
Παρόμοιες προσπάθειες έγιναν και σε άλλες φυλακές όπως στη Pentonville στο Λονδίνο. Εκεί έδωσαν μεγάλη σημασία στα υλικά από τα οποία κατασκεύαζαν τους τοίχους. Τούβλινοι πελώριοι τοίχοι, μεγάλου πάχους, το οποίο έφτανε τα 45,72 εκατοστά και τούβλινοι θόλοι πάνω και κάτω από τα κελιά τους οποίους γέμισαν με μπετό. Ο σκελετός από άφθαρτο τούβλο βοηθούσε όχι μόνο στην ηχομόνωση των κελιών, αλλά ήταν αδύνατο να καεί σε περίπτωση πυρκαγιάς και δύσκολο να δραπετεύσει κανείς από εκεί. Η χρήση λοιπόν των σωστών υλικών βοήθησε ώστε να πληρούνται οι περισσότερες από τις απαιτήσεις των φυλακών.

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια λοιπόν είχαν λύσει το πρόβλημα της ηχητικής και οπτικής μόνωσης των κελιών. Στα νεότερα χρόνια αντιμετώπισαν και το πρόβλημα της 24ωρης παρακολούθησης των κελιών απομόνωσης με τις κάμερες, τα μικρόφωνα και τους κοριούς. Μέθοδοι που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των εγκλειστών αφού χάνουν κάθε έννοια προσωπικού χώρου.



Σημείωση 27. William Blackburn (1750-1790), Άγγλος αρχιτέκτονας

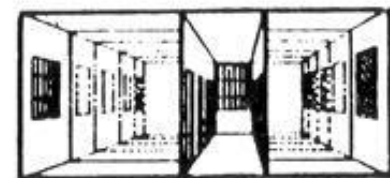
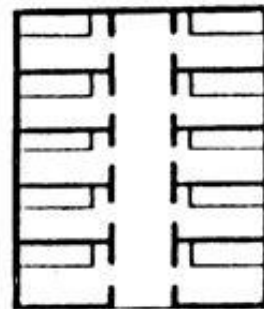
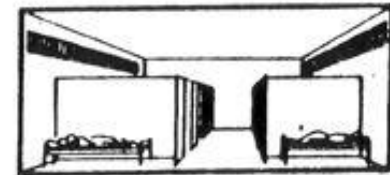
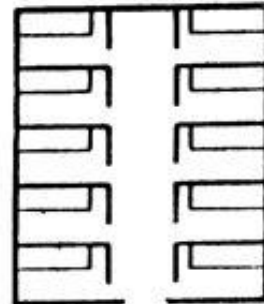
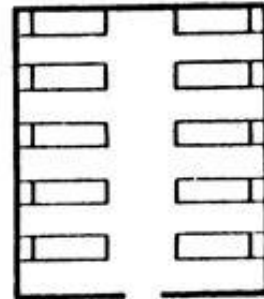
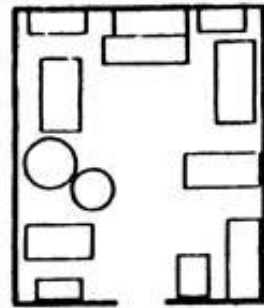
Παράλληλα τα παράθυρα στα κελιά ενώ ήταν χρήσιμα για το φως της μέρας και τον εξαερισμό, προσέφεραν στον κρατούμενο οπτική επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον και επικοινωνία, οπτική και ακουστική με τα υπόλοιπα κελιά. Κάτι τέτοιο δεν ήταν επιθυμητό και μια από τις λύσεις που δόθηκαν προήλθε από τον αρχιτέκτονα William Blackburn²⁷ ο οποίος τοποθέτησε τα παράθυρα ψηλά στο θόλο του κελιού επιτρέποντας τον εξαερισμό και τον φωτισμό του, αλλά καθιστούσε δύσκολη έως αδύνατη την επικοινωνία των κρατουμένων σε διαφορετικά κελιά. Σε άλλες προσπάθειες επίλυσης του ίδιου προβλήματος τοποθετούνταν βαριά σιδερένια χωρίσματα στα παράθυρα που περιείχαν μη ανοιγόμενα αυλακωτά τζάμια. Στην περίπτωση αυτή το φως του ήλιου περνάει σε ελάχιστη ποσότητα από τα τζαμιά τα οποία δεν ανοίγουν ποτέ. Οι ραβδώσεις στο τζάμι δεν επέτρεπαν την οπτική επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον, καθώς κατέστρεφαν οποιαδήποτε εικόνα εκτός κελιού.



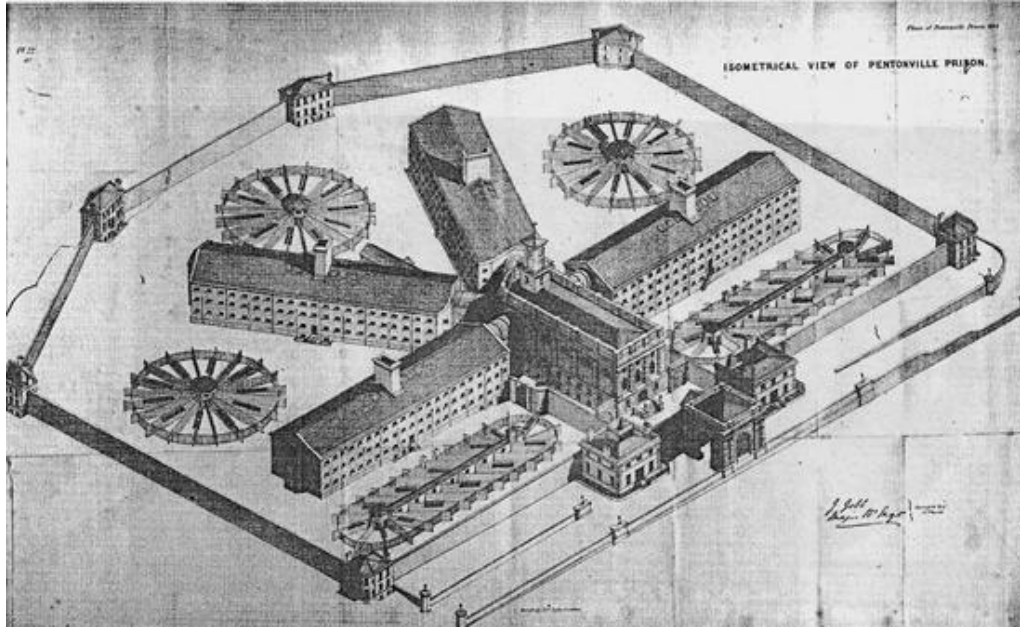
Άλλο ένα στοιχείο του κελιού που χρειάστηκε να μελετηθεί για να επιτευχθεί η απόλυτη απομόνωση ήταν η πόρτα. Πέρα από τις κάμερες και τα μικρόφωνα η επίβλεψη γίνεται και από τον ίδιο τον φύλακα από μια κωνική τρύπα που υπάρχει στην πόρτα. Τοποθετείται σε ύψος 1,55μ. και το στενότερο τμήμα βρίσκεται προς την πλευρά του διαδρόμου ώστε να μπορεί να βλέπει μόνο ο φύλακας και όχι ο κρατούμενος. Άλλο ένας είδος επίβλεψης που εξαλείφει κάθε έννοια ιδιωτικού χώρου.

Στη φυλακή Pentonville πέρα από το ματάκι παρακολούθησης στη πόρτα, από έξω προς τα μέσα, υπήρχε και ένα ακόμα άνοιγμα, το οποίο καθιερώθηκε στα κελιά απομόνωσης. Ήταν το άνοιγμα για το πέρασμα του δίσκου για της ανάγκες του συσσιτίου. Η πόρτα στη συγκεκριμένη φυλακή ήταν ξύλινη με μια εξωτερική επιφάνεια από μεταλλικά φύλλα. Στην ίδια φυλακή υπήρχε σύστημα με το οποίο ο κρατούμενος μπορούσε να καλέσει τους φύλακες στο κελί του με μια λαβή που υπήρχε πάνω από την πόρτα και η οποία ενεργοποιούσε ένα κουδούνι.

Φαίνεται λοιπόν ότι για τον απόλυτο εγκλεισμό δεν είναι χρήσιμοι μόνο τέσσερις τοίχοι που θα ορίζουν τον χώρο κράτησης, αλλά μια ολόκληρη επιστημονική αρχιτεκτονική μελέτη με στόχο την απόλυτη απομόνωση. Η μόνη επαφή του κρατούμενου πλέον με τον «έξω κόσμο» είναι με την φωνή του φύλακα και χωρίς να έχει καμία επαφή με το φυσικό περιβάλλον εκτός του κελιού.

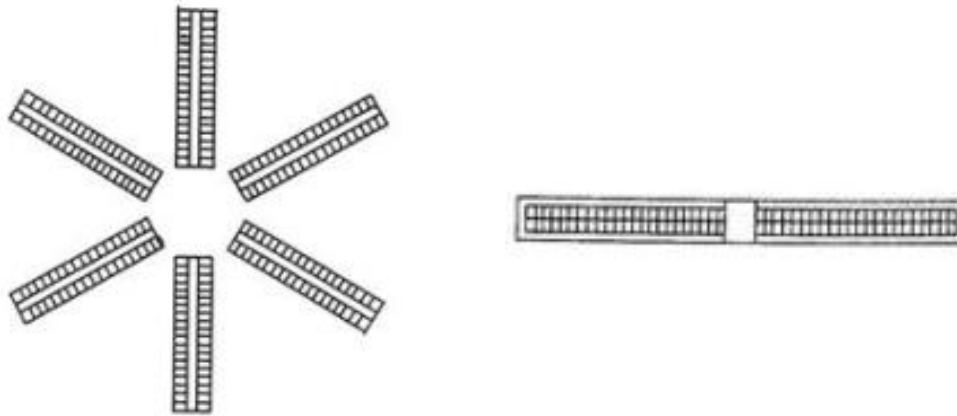


εικόνα 15 : Σχηματική απεικόνιση της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής των φυλακών από τους μεγάλους κοινόχρηστους χώρους στα ατομικά κελιά (πηγή: «Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ)



16

εικόνα 16 : Το σωφρονιστήριο Pentonville στο Λονδίνο, έργο του μηχανικού Joshua Jebb, 1840-42.



17

εικόνα 17 : Οι τυπικές αρχιτεκτονικές διατάξεις των δύο κύριων συστημάτων φυλάκισης των αρχών του 19ου αιώνα: του συστήματος του διαχωρισμού ή πενσυλβανικού συστήματος και του συστήματος της σιωπής ή συστήματος Auburn/Sing – Sing (πηγή: «Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ)

Αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί

Η σχέση της αρχιτεκτονικής με τον εγκλεισμό δεν σχετίζεται μόνο με τις βασικές αρχές σχεδιασμού. Δεν είναι λίγες οι φορές που αρχιτέκτονες έχουν μπει στη διαδικασία να σχεδιάσουν φυλακές. Μάλιστα έχουν διεξαχθεί και αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί που είχαν σαν θέμα την φυλακή.

Στη Δανία η ομάδα αρχιτεκτόνων C. F. Møller κέρδισε το πρώτο βραβείο σε σχετικό διαγωνισμό, σχεδιάζοντας μια φυλακή για το νησί Φάλστερ στη Δανία. Στην πρόταση φαίνεται η πρόθεση των σχεδιαστών να δημιουργήσουν ένα ευχάριστο περιβάλλον το οποίο θα προσφέρει τη δυνατότητα στους έγκλειστους να συμμετέχουν σε δραστηριότητες και να αποκτήσουν ασχολίες κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη φυλακή. Όλα αυτά βέβαια περιβάλλονται περιμετρικά από τοίχο ύψους έξι μέτρων. Υπάρχουν πέντε διαφορετικά κτίρια φυλακής σε σχήμα αστεριού, όπου το καθένα από αυτά θα φιλοξενεί 250 κρατούμενους. Στον χώρο που δημιουργείται μεταξύ των πέντε φυλακών τοποθετούνται οι κοινόχρηστοι χώροι δραστηριοτήτων και τα γραφεία της διοίκησης. Δίκτυο δρόμων ενώνει την κεντρική πλατεία με τα κτίρια της φυλακής. Βιβλιοθήκη, θρησκευτικός χώρος, γυμναστήριο και ένα μαγαζί είναι κάποιοι από τους κοινόχρηστους χώρους που μπορούν να επισκέπτονται οι έγκλειστοι. Στόχος του σχεδιασμού ήταν να υπάρχει επικοινωνία με τον έξω κόσμο και η κατασκευή του σωφρονιστηρίου αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2016.

Άλλη μια περίπτωση αρχιτεκτονικού διαγωνισμού σχετικό με φυλακές είναι αυτή με όνομα «[PACIFIC] Ocean Platform Prison». Το θέμα αυτού του διαγωνισμού ήταν η κατασκευή φυλακής πάνω σε μια πρώην πλατφόρμα πετρελαίου στον Ειρηνικό Ωκεανό. Στις οδηγίες του διαγωνισμού αναφέρεται η φυλακή σαν ένα από τα μεγάλα «ταμπού» της κοινωνίας και η φυλάκιση σαν τη νομική κύρωση που μπορεί να επιβληθεί από το κράτος, για την διάπραξη ενός εγκλήματος. Ενώ παράλληλα επισημαίνεται ότι ο διαγωνισμός αυτός γίνεται για να ανοίξει μια συζήτηση ιδεών σχετικά με τον διφορούμενο ρόλο της αρχιτεκτονικής σε σχέση με την φυλάκιση. Στόχος είναι μέσω της χρήση των πτυχών του σχεδιασμού να δημιουργηθεί ένα ιδιαίτερα λειτουργικό κομμάτι, με οικονομική ασφάλεια και πλεονεκτήματα για όλους. Παράλληλα αποσκοπεί στο να δημιουργηθούν και να διατηρηθούν η ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσα στον απόλυτο εγκλεισμό και όχι μόνο να διατηρηθεί η αίσθηση της τιμωρίας.

Η νικητήρια ομάδα των Ισπανών Ramón Martínez και Jorge Sobejano σχεδίασε την πρότασή της βασιζόμενη στην ισότητα και την απομόνωση. Το σχήμα αναπτύσσεται κάθετα και χωρίζεται σε τρεις βραχίονες, οι οποίοι περιέχουν το πρόγραμμα.

Σε ενός άλλου είδους αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, σχετικό με ουρανοξύστες, μια από τις προτάσεις ήταν αυτή για τη δημιουργία μιας υπερυψωμένης φυλακής. Έρευνες έχουν αποδείξει την αύξηση των αδικημάτων, αμέσως μετά την αποφυλάκιση. Σύμφωνα με τον διαγωνισμό αυτό βασίζεται στο ότι η φυλάκιση αποτελεί μικρής χρονικής διάρκειας λύση και αυτό γιατί ο κρατούμενος δεν έχει τη δυνατότητα να επανενταχτεί σε μια επιθυμητή κοινότητα. Η πρόταση που κατατέθηκε αφορά τη δημιουργία μιας φυλακής, η οποία εκτείνεται κάθετα προς τον ουρανό. Παράλληλα προβλέπεται η αλληλεπίδρασή της με την πόλη που βρίσκεται από κάτω. Οι εγκλειστοί θα έχουν αγροτικές ασχολίες και θα εργάζονται σε εργοστάσια, των οποίων τα προϊόντα θα διατίθενται στην πόλη. Μόνο μετά την ολοκλήρωση της ποινής θα μπορεί ο κρατούμενος να επανεντάσσεται στην «κάτω» κοινωνία. Η πρόσβαση σε αυτή τη φυλακή θα γίνεται από αγωγούς, διαφορετικούς για κρατούμενους, φύλακες και άλλους εργαζόμενους.

Η έννοια της φυλάκισης και οι διαφορετικές απόψεις που υπάρχουν σχετικά με αυτή, η σχέση του εγκλεισμού με την αρχιτεκτονική, η επανένταξη των κρατουμένων και η επικοινωνία ή μη με την υπόλοιπη κοινωνία είναι τα θέματα που απασχόλησαν τις ομάδες που ασχολήθηκαν με τις παραπάνω προτάσεις. Σε κάποιες από αυτές υπήρξε η προσπάθεια να δημιουργηθεί στους τροφίμους η αίσθηση της ελευθερίας, μέσω του σχεδιασμού και των ανέσεων που προσφέρονται. Σε άλλες πάλι υπήρξε απόλυτη απομόνωση από τον κοινωνικό περίγυρο.



18



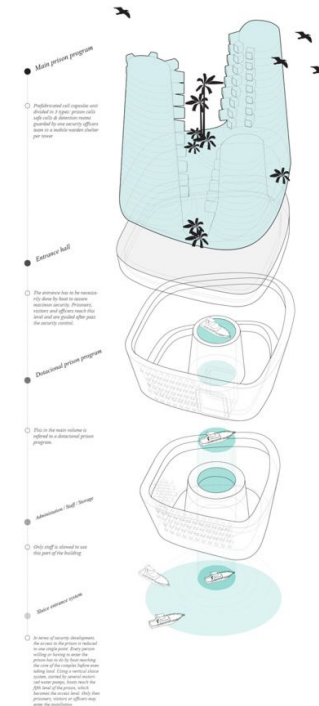
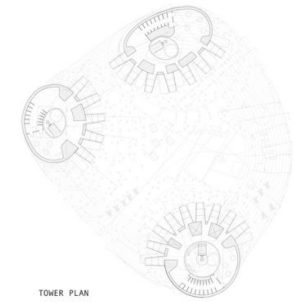
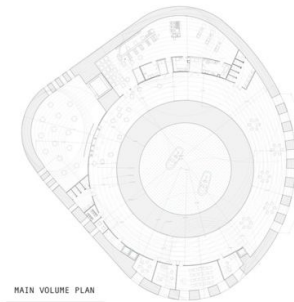
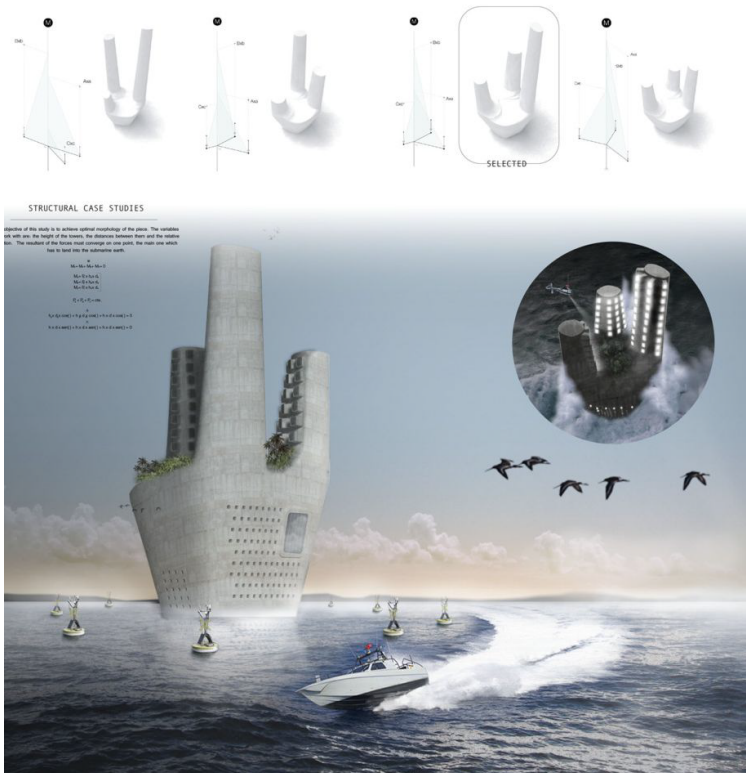
19

εικόνα 18: Η πρόταση της ομάδας C. F. Møller που κέρδισε το πρώτο βραβείο σε σχετικό διαγωνισμό, σχεδιάζοντας μια φυλακή για το νησί Φάλστερ στη Δανία (πηγή: ιστοσελίδα dezeen magazine, Danish State Prison by C. F. Møller, 2011 <http://www.dezeen.com/>)

εικόνα 19: Η πρόταση κατασκευής φυλακής στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για ουρανοξύστες (πηγή: ιστοσελίδα eVolo | Architecture Magazine, competition 2010, Vertical Prison, <http://www.evolo.us/>)



εικόνα 20: Η πρόταση που κέρδισε το πρώτο βραβείο στον διαγωνισμό [PACIFIC] Ocean Platform Prison (πηγή: ιστοσελίδα [AC-CA] Architectural Competition Concours d'Architecture, [PACIFIC] Ocean Platform Prison, 2012. <http://www.ac-ca.org/en/home>)



ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι επιπτώσεις του εγκλεισμού

«Ο χώρος που δημιουργούμε μας ελέγχει. Ο άνθρωπος βρίσκεται συνεχώς σε κάποιο χώρο, είτε αυτός λέγεται χώρος εργασίας, είτε προσωπικός, είτε κάποιος δρόμος στον αστικό ιστό της πόλης. Ο χώρος χαρακτηρίζεται από τη μορφή του (σχήμα, υλικά), τη χρήση του, την ποιότητά του (φως, χρώμα, θερμική και ακουστική άνεση, οσμή) και από τους χρήστες του. Ο άνθρωπος δέχεται ισχυρά συναισθήματα από τον χώρο, ο οποίος τελικά επηρεάζει την αποδοτικότητα, τη ψυχική υγεία και τη σχέση των χρηστών μεταξύ τους. Οι επιδράσεις ωστόσο που δέχεται γίνονται πολύ πιεστικές γιατί ο χρήστης δε μπορεί να τις ελέγξει, επιδρούν επάνω τους χωρίς να το αντιλαμβάνεται.»²⁸

Στόχος της εξουσίας είναι η καθυπόταξη του ατόμου, η συνειδητοποίηση ότι πλέον το άτομο εξαρτάται, λογοδοτεί και υποτάσσεται σε αυτή. Τα σκληρά μέτρα αντιμετώπισης του εγκλειστού, τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο λαμβάνονται για το λόγο αυτό. Η εξουσία θεωρεί επιτυχημένη την καθυπόταξη όταν γίνεται σαφής και αντιληπτή στο υποκείμενο η διάλυση του «εγώ» του. Έτσι του ασκείται ευκολότερα έλεγχος και αποφεύγονται ακραίες συμπεριφορές. Τι γίνεται όμως όταν το άτομο αντιδρά στον εγκλεισμό; Είτε για ιδεολογικούς, είτε για ψυχολογικούς λόγους ο εγκλειστος φτάνει σε οριακές καταστάσεις και προχωρά σε πράξεις που σαν στόχο έχουν την απελευθέρωσή του. Τέτοιες πράξεις είναι οι εξεγέρσεις, απεργίες πείνας, αποδράσεις, ακραίες ψυχολογικές και βίαιες αντιδράσεις. Το άτομο χρησιμοποιεί τα τελευταία μέσα αντίστασης και αντίδρασης που του έχουν απομείνει απέναντι στον εγκλεισμό. Κάποια από αυτά είναι αυτοκαταστροφικά, όπως οι αυτοκτονίες και οι απεργίες πείνας. Χρησιμοποιεί το σώμα του θέλοντας να εκφράσει την αντίδρασή του στην τιμωρία που υφίσταται.

Σημείωση 28. «Η αρχιτεκτονική των φυλακών ως μέρος του σωφρονιστικού συστήματος», διπλωματική εργασία στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών, Μ. Αγγελάκη, Α. Κουρμουλάκη, [2005]

Η διαδικασία του εγκλεισμού είναι μια περίπλοκη τραυματική εμπειρία για τον κρατούμενο. Συνεπάγεται: ²⁹

- Τη βίαιη αποκοπή του ατόμου από το οικείο του οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον και την εξίσου βίαιη ένταξή του σε ένα άγνωστο – ή ένα αναπαριστώμενο αρνητικά περιβάλλον, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (π.χ. η δομή της φυλακής στηρίζεται στην απομόνωση και στο διαχωρισμό)
- Τη διατάραξη των οικογενειακών σχέσεων του κρατουμένου
- Την επαγγελματική και οικονομική κατάρρευση
- Της έλλειψη προοπτικής για κοινωνική ή επαγγελματική αποκατάσταση
- Τέλος, ο εγκλεισμός συνεπάγεται το σιγματισμό του κρατούμενου και τον χαρακτηρισμό του ως «κακό», «επικίνδυνο», «εγκληματία».

Όπως αναλύουν έγκυροι εγκληματολόγοι³⁰, ο εγκλεισμός στη φυλακή συνεπάγεται διάφορες στέρησεις για το άτομο. Πέρα από την στέρηση της ελευθερίας του, το άτομο στερείται αγαθά και υπηρεσίες λόγω του υπερπληθυσμού στη φυλακή, στερείται την αυτονομία και την ασφάλειά του. Στη φυλακή υπάρχουν κανόνες που ρυθμίζουν την καθημερινότητα του κρατουμένου, έχοντας ως αποτέλεσμα την αφαίρεση της αυτονομίας του. Οι κανόνες αυτοί εκτείνονται πέρα από οποιαδήποτε επιθυμία ή συμμετοχή του εγκλειστού, με αποτέλεσμα να εκφράζουν μια έντονη εχθρότητα προς την εξάρτησή τους από τις αποφάσεις του προσωπικού και την περιορισμένη δυνατότητα να έχουν προσωπικές επιλογές και αγαθά. Παράλληλα ο εγκλεισμός συνεπάγεται την αναγκαστική συμβίωση με εκατοντάδες άτομα που μπορεί να έχουν ιστορικό βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς. Αυτό συνεπάγεται τη διαμονή σε ένα εχθρικό περιβάλλον, γεγονός που προκαλεί αίσθημα συνεχούς άγχους στον εγκλειστο, το οποίο μεγαλώνει, όσο πιο μεγάλη αδυναμία δείχνει σαν χαρακτήρας.

Σημείωση 29. «Συμβουλευτική κρατουμένων», Ε. Ρηγούτσου, Θεματική Υπεύθυνη Φυλακισμένων, Αθήνα, [Ιανουάριος 2005], σελ.7

Σημείωση 30. Gresham M. Sykes (1922-2010), Αμερικανός εγκληματολόγος, The Society of Captives, a Study of a maximum Security Prison, [1958]

Επιπλέον, η εμπειρία του εγκλεισμού συνδέεται με συγκεκριμένες ψυχολογικές διαταραχές:

1. Κρίσιμοι θεωρούνται οι πέντε πρώτοι μήνες του εγκλεισμού. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή, οι κρατούμενοι έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να μιλήσουν και να «δραπετεύσουν» από αυτή την κατάσταση. Αυτό σε συνδυασμό με εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. τιμωρίες, είδος φυλακής) αλλά και ενδογενείς παράγοντες (π.χ. προσωπικότητα, γνωστικά σχήματα), μπορεί να κινητοποιήσει δυσάρεστες

ψυχικές καταστάσεις. Αναφέρονται τέσσερις τύποι κατάθλιψης:

- Αγχώδης κατάθλιψη: τα χαρακτηριστικά της είναι η δύσπνοια, η ευερεθιστικότητα, η ένταση και οι ενοχές.
- Γνωστική κατάθλιψη: τα χαρακτηριστικά της είναι η μη ικανοποίηση, η απαξίωση και η απελπισία.
- Κατάθλιψη που σχετίζεται με τη διατροφή: χαρακτηρίζεται από απώλεια όρεξης και ενέργειας, και αυξημένη κούραση.
- Ενδογενής κατάθλιψη: είναι η πιο σοβαρή επίπτωση. Χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις της διάθεσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, από πολύ πρωινό ξύπνημα, από απώλεια βάρους, από ευερεθιστότητα και ένταση.

2. Απόπειρες αυτοκτονίας, αυτοτραυματισμοί: μπορούν να συμβούν κατά τα πρώτα στάδια εγκλεισμού και συνδέονται άμεσα με την κατάθλιψη. Σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται να λειτουργούν ως προσπάθειες ανακούφισης από την ένταση, ενώ γενικά αναγνωρίζονται ως «κραυγές αγωνίας» από τους κρατούμενους.

3. Ίδρυματισμός. Είναι η απόλυτη εξάρτηση του ατόμου από τη φυλακή. Ο ίδρυματισμός συνοδεύεται με συγκεκριμένες ψυχοδιανοητικές διαταραχές, όπως πρώιμο γήρας, διαταραχές της σεξουαλικότητας, αναστολή των ψυχοκοινωνικών δραστηριοτήτων, συναισθηματική αδιαφορία, έντονη ερεθιστικότητα.

Η εμπειρία του εγκλεισμού αποτελεί μια έντονη και ριζική αλλαγή στη ζωή του κρατούμενου. Αλλάζει η καθημερινότητα του, οι ελευθερίες του περιορίζονται και η ζωή του ελέγχεται και ετεροκαθορίζεται. Οι παραπάνω διαταραχές εμφανίζονται στο άτομο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και πολλές από αυτές έχουν ανεπανόρθωτα αποτελέσματα για την ίδια του τη ζωή.

Βέβαια οι επιπτώσεις του εγκλεισμού δεν περιορίζονται μόνο κατά την παραμονή του ατόμου στη φυλακή. Μετά την αποφυλάκιση ξεκινά μια νέα ζωή για τον πρώην κατάδικο. Ένας από τους στόχους του σωφρονιστικού συστήματος είναι η επίτευξη μιας ομαλής επανένταξης του στην κοινωνία. Κάτι τέτοιο όμως ελάχιστες φορές συμβαίνει. Ο σιγματισμός του ατόμου του δημιουργεί κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, αισθήματα ντροπής, ενοχής και τύψεις. Αισθάνεται υπεύθυνος για τυχόν

στιγματισμό και της οικογένειάς του, ενώ η κοινωνική του θέση καταρρέει. Το άτομο ξεκινώντας από το μηδέν πρέπει να επανενταχτεί στην κοινωνία, η οποία όμως το απορρίπτει. Όλα αυτά το φορτίζουν ψυχολογικά και είναι αιτίες κατάθλιψης και αυτοκαταστροφικών τάσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η σύνδεση του εγκλεισμού με την εξουσία και πως αυτό αποδεικνύεται μέσω πειραμάτων

Το μοντέλο του εγκλεισμού σαν τρόπος τιμωρίας δεν θα είχε πετύχει αν δεν υπήρχαν οι δεσμοφύλακες. Αν δεν υπήρχαν δηλαδή τα άτομα εκείνα που έχοντας την εξουσία στα χέρια τους, όριζαν τους κανόνες μέσα στη φυλακή. Στην πραγματικότητα οι εντολές προέρχονται από ανώτερες βαθμίδες εξουσίας αλλά πρακτικά, τα άτομα που έρχονται σε επαφή με τους κρατούμενους και τους διατάζουν είναι οι δεσμοφύλακες. Αυτοί χρησιμοποιώντας τον φόβο και τη βία καταφέρνουν και εξουσιάζουν τους κρατούμενους προσπαθώντας να τους κρατήσουν ήρεμους. Αυτός είναι και ο σκοπός της εξουσίας μέσα στη φυλακή, η απομόνωση των ατόμων και η διάσπαση συνασπισμών ή ομάδων που μπορεί να προκαλέσουν ταραχές.

Το 1961 και 1971 πραγματοποιήθηκαν δυο πειράματα, του Milgram και του Stanford τα οποία κατέληξαν σε σημαντικά αποτελέσματα σχετικά με την μορφή της φυλακής. Το πρώτο εξέτασε το βαθμό που μπορεί να επηρεάσει η εξουσία και να υποτάξει το άτομο και το δεύτερο τη σχέση εγκλεισμού και εξουσίας.

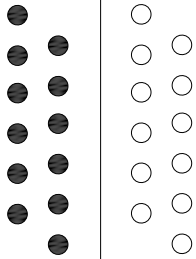
Το πείραμα φυλάκισης του Stanford

Πρόκειται για ένα πείραμα που διεξήχθη στις Η.Π.Α. το 1971, από την ερευνητική ομάδα του καθηγητή ψυχολογίας Philip Zimbard³¹ του πανεπιστημίου του Stanford. Το θέμα του πειράματος αφορούσε τη συμπεριφορά ρόλων σε συνθήκες φυλακής. Πιο συγκεκριμένα πάνω στις ψυχολογικές επιπτώσεις που επιφέρει η μετατροπή ενός ατόμου σε δεσμοφύλακα ή κρατούμενο.

Σκοπός του καθηγητή ήταν να αποδείξει το τι συμβαίνει όταν ένα άτομο αποκτά εξουσία πάνω σε ένα άλλο. Πως η εκχώρηση εξουσίας στα χέρια κάποιου τον κάνει να συμπεριφέρεται διαφορετικά, να αντιδρά βίαια και να αρέσκεται στο να προκαλεί πόνο και φόβο. Οι κρατούμενοι φορτισμένοι από την ψυχολογική πίεση του εγκλεισμού

Σημείωση 31. Επιστημονικός υπεύθυνος του πειράματος ήταν ο Philip Zimbardo (1933), καθηγητής ψυχολογίας στο πανεπιστήμιο του Stanford

αντιδρούσαν διαφορετικά. Κάποιοι απομονωμένοι και κλεισμένοι στον εαυτό τους, και άλλοι που εναντιώνονταν στους δεσμοφύλακες.



Στο πείραμα συμμετείχαν εικοσιτέσσερις φοιτητές οι οποίοι χωρίστηκαν τυχαία στους δυο ρόλους που έπρεπε να υποδυθούν. Οι φοιτητές πριν το πείραμα πέρασαν από ψυχολογικά τεστ και επιλέχθηκαν ανάλογα με τις ιατρικές εξετάσεις και το ποινικό τους μητρώο. Ελέγχθηκε η ψυχосύνθεσή και οι αντιδράσεις τους σε καταστάσεις πίεσης. Παράλληλα οι συμμετέχοντες δεν θα έπρεπε να έχουν καμία εμπειρία από φυλάκιση ή εμπλοκή με το νόμο. Οι συμμετέχοντες αφού ενημερώθηκαν για τους κανόνες και τους ρόλους τους πήραν τις θέσεις τους και το πείραμα ξεκίνησε.

Η αρχική του διάρκεια είχε αποφασιστεί να είναι δεκατέσσερις μέρες, οι συνθήκες ωστόσο που επικράτησαν μέσα στη φυλακή ανάγκασαν τον καθηγητή Zimbardo να το λήξει μετά τις έξι μέρες. Τόσο οι δεσμοφύλακες όσο και οι κρατούμενοι ταυτίστηκαν με τους ρόλους τους γεγονός που δημιούργησε σκληρές συνθήκες φυλάκισης και επιτήρησης. Οι περισσότεροι από τους δεσμοφύλακες έδειξαν σαδιστικές και βίαιες τάσεις με αποτέλεσμα να υπάρξουν τραυματισμοί. Από την πλευρά τους οι κρατούμενοι δέχτηκαν τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά χτυπήματα, κάποιοι απομονώθηκαν ή αντέδρασαν έντονα. Οι έντονες αυτές καταστάσεις που δημιουργήθηκαν μεταξύ υποκειμένου και εξουσιαστή οδήγησαν στην πρόωρη λήξη του πειράματος. Τα αποτελέσματα ωστόσο είχαν γίνει εμφανή.

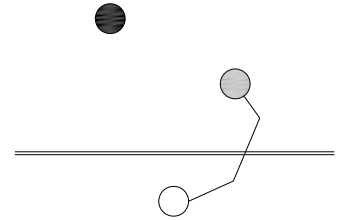
Το πείραμα υποταγής του Milgram

Το 1961 ο Stanley Milgram³², επίκουρος καθηγητής ψυχολογίας στο Yale αποφάσισε να πραγματοποιήσει ένα πείραμα, θέλοντας να αποδείξει το πόσο εύκολα ένα άτομο μπορεί να υπακούσει σε κάποιον που παρουσιάζεται σαν αυθεντία. Σαν στόχο είχε να διερευνήσει τις αιτιολογήσεις που έδωσαν οι δεσμοφύλακες των Στρατοπέδων Συγκέντρωσης της Ναζιστικής Γερμανίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στη δίκη της Νυρεμβέργης, ότι οι πράξεις τους βασιζόνταν αποκλειστικά στις διαταγές που έπαιρναν και την πίεση που τους ασκούσαν οι ανώτεροί τους. Ο Milgram ξεκίνησε το πείραμα ένα χρόνο μετά τη δίκη του Adolf Eichmann³³, συνταγματάρχη των SS θέλοντας να απαντήσει στο ερώτημα αν ο Eichmann και οι συνεργάτες του στο Ολοκαύτωμα θα μπορούσαν απλά «να εκτελούν διαταγές».

Σημείωση 32. Stanley Milgram (1933-1984), Αμερικάνος κοινωνιολόγος, επίκουρος καθηγητής ψυχολογίας στο Yale

Σημείωση 33. Adolf Eichmann (1906-1962), Γερμανός συνταγματάρχης των SS

Στην πραγματικότητα επρόκειτο για ένα πείραμα μελέτης της υπακοής στην εξουσία και της βίαιης συμπεριφοράς που μπορεί να προκύψει από ανθρώπους υπεράνω πάσης υποψίας σε συνθήκες πίεσης και φόβου δημιουργούμενου από μία ανώτερη αρχή. Στο πείραμα συμμετείχαν υπό πληρωμή κάποιοι φοιτητές οι οποίοι πιστεύοντας ότι συμμετέχουν σε ένα τεστ μνήμης έπαιζαν τον ρόλο του «δασκάλου» και υπέβαλλαν στον «μαθητευόμενο» κάποιες ερωτήσεις. Ο «μαθητευόμενος» για τις ανάγκες του πειράματος ήταν ηθοποιός. Ο «δάσκαλος» βρισκόταν στο ίδιο δωμάτιο με τον καθηγητή, ο οποίος είχε το ρόλο της ανώτερης αρχής και ο «μαθητευόμενος» σε ένα άλλο μόνος του και συνδεδεμένος με μηχανήμα ηλεκτροσόκ. Κάθε φορά που ο «δάσκαλος» έπαιρνε λάθος απάντηση έπρεπε να τιμωρεί τον μαθητή με δόσεις ηλεκτροσόκ οι οποίες αυξάνονταν κατά 15 volt σε κάθε λάθος. Οι τελευταίες τιμές των 435 και 450 Volt είχαν την ένδειξη XXX, που σημαίνει θάνατος. Ο καθηγητής βρισκόταν μέσα στο δωμάτιο για να συμβουλευτεί τους «δασκάλους» να συνεχίσουν το πείραμα όταν αυτοί δίσταζαν λόγω του πόνου που προκαλούσαν. Προφανώς ο «μαθητής» δεν ήταν ποτέ συνδεδεμένος με το μηχανήμα και δεν λάμβανε το ηλεκτροσόκ, απλά έπρεπε να δοθεί στον «δάσκαλο» αυτή η αίσθηση.



Σκοπός ήταν να φανεί αν ο «δάσκαλος» θα σταματήσει το τεστ ή θα υπακούσει στον καθηγητή με την βεβαιότητα ότι προάγει την επιστήμη. Αρκετοί από τους συμμετέχοντες, φαινομενικά ακίνδυνες φυσιολογικές, συνέχισαν το πείραμα μέχρι τέλους, γνωρίζοντας τον πόνο που προκαλούσαν. Κάποιοι ζήτησαν την έγκριση του καθηγητή, δίσταζαν, κάποιοι σταμάτησαν, ενώ άλλοι το ολοκλήρωσαν ακούγοντας τις κραυγές του «μαθητή» από το άλλο δωμάτιο, ηχογραφημένες για τις ανάγκες του πειράματος. Το 50% των συμμετεχόντων έφτασαν στα 450 Volt, τιμή που σε πραγματικές συνθήκες θα είχε προκαλέσει τον θάνατο. Στην ερώτηση «για ποιο λόγο συνέχιζαν να αυξάνουν το ηλεκτροσόκ σε έναν ανήμπορο να αντιδράσει άνθρωπο;» απάντησαν ότι «συνεχίζαμε το πείραμα γιατί βρισκόμασταν σε έναν επίσημο πανεπιστημιακό χώρο».

Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας

Ένα ίδιας φύσης με αυτό του Milgram πείραμα, περιγράφει στο βιβλίο της «Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας» η Μίκα Χαρίτου-Φατούρου³⁴. Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν συνεντεύξεις δεκαέξι βασανιστών που υπηρέτησαν την ΕΑΤ/ΕΣΑ κατά την περίοδο της χούντας. Τα λεγόμενά τους

Σημείωση 34. Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, κλινική ψυχολόγος και ψυχοθεραπεύτρια

διασταυρώθηκαν και με μαρτυρίες ατόμων που είχαν βασανιστεί την ίδια περίοδο. Τα ίδια τα άτομα ζήτησαν να κρατηθεί η ανωνυμία τους, ενώ παράλληλα ένωσαν ανακούφιση όταν μπόρεσαν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους κατά την εκπαίδευσή τους ως βασανιστές. Η συγκεκριμένη εκπαίδευση γινόταν κάτω από απάνθρωπες συνθήκες, οι οποίες σε ανύποπτες στιγμές εναλλάσσονταν με στιγμές ηρεμίας και χαλάρωσης. Αυτός ήταν και ο στόχος του εκπαιδευτή βασανιστών, να είναι απρόβλεπτος. Η στάση αυτή προκαλεί στον εκπαιδευόμενο άγχος, αβεβαιότητα και επιθυμία να ευχαριστήσει τον εκπαιδευτή του. Παράλληλα το άτομο βομβαρδιζόταν με μια προπαγάνδα καθόλη τη διάρκεια της ημέρα, ενώ ταυτόχρονα απομακρυνόταν από την κανονική κοινωνική ζωή του.

Η συγγραφέας καταλήγει στο ότι «οι κρατικοί βασανιστές δεν ήταν άτομα με σαφή προδιάθεση που αρέσκονταν να βασανίζουν ανθρώπους, αλλά στην πραγματικότητα ήταν συνηθισμένοι άνθρωποι που είχαν εκπαιδευτεί προσεκτικά για να γίνουν βασανιστές υπακούοντας σε μια εξουσία βίας»³⁵. Παράλληλα διαπιστώνει τις βασικές διεργασίες που παίζουν ρόλο στη δημιουργία και τη χρησιμοποίηση ενός βασανιστή, οι οποίες είναι: η εξουδετέρωση της αντίστασης και των αναστολών, τροποποίηση των προσωπικών πεποιθήσεων και στάσεων ώστε να συνάδουν με την κουλτούρα του τρόμου και τέλος η απευαισθητοποίηση ως προς την πράξη του βασανισμού. Συμπέρασμα της έρευνας της Μίκας Χαρίτου-Φατούρου είναι ότι προφανής στόχος αυτής της εκπαίδευσης είναι η δημιουργία ενός νέου ατόμου, έτοιμου να υπακούσει τυφλά και να προχωρήσει σε πράξεις οσοδήποτε βίαιες και αποτρόπαιες.

Συμπεράσματα από τα πειράματα

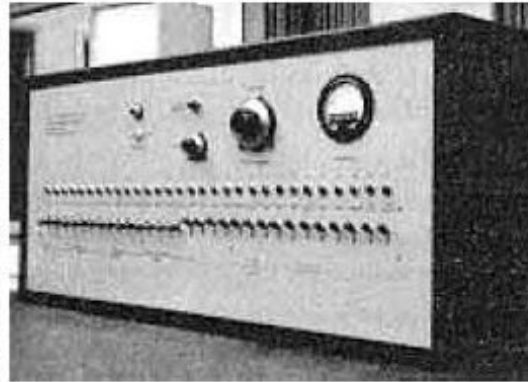
Τα δυο πειράματα βασίστηκαν στην υπακοή σε κάποια δύναμη ή εξουσία. Από την μια οι «κρατούμενοι» που πρέπει να υπακούσουν στους «δεσμοφύλακες» φοβούμενοι την δύναμη που έχουν στα χέρια τους και από την άλλη οι φοιτητές αρκούνται στο να εμπιστευτούν μια αυθεντία και να προχωρήσουν σε πράξεις αντίθετες στις αντιλήψεις τους. Από την άλλη η έρευνα της Φατούρου αναλύει τους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν τον άνθρωπο στο να αρέσκει να βασανίζει και να εξουσιάζει. Η εκχώρηση εξουσίας σε ένα άτομο μπορεί να το αλλάξει ριζικά και να το κάνει να χειρίζεται και να επιβάλλεται σε άλλους. Σημασία έχει το πόσο ο δέκτης είναι σε θέση να αντισταθεί και να προβάλλει τον χαρακτήρα και τις αντιλήψεις του, το πόσο έτοιμος είναι να μη γίνει

Σημείωση 35. «Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας», Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, [2003]

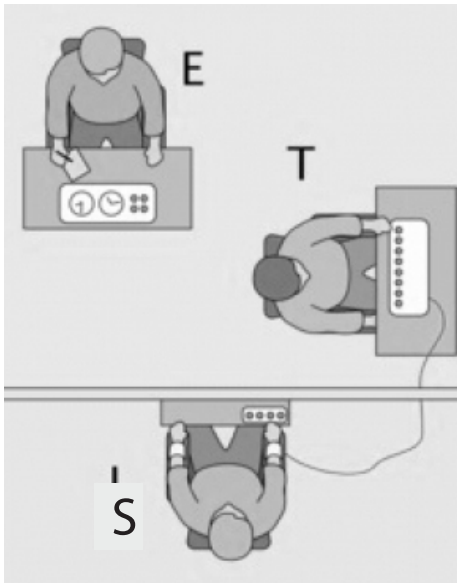
το πόνι κάποιου. Συνήθως βέβαια σε τέτοιες περιπτώσεις αυτοί που αντιστέκονται δέχονται και την μεγαλύτερη επίθεση, σε μια προσπάθεια να μειωθούν οι σωματικές και ψυχολογικές τους δυνάμεις. Και τα δυο παραδείγματα είναι στα πλαίσια πειραμάτων και άρα όχι αληθινών συνθηκών. Τα αποτελέσματα ωστόσο και στα δυο μας έδειξαν την κτηνωδία στην οποία μπορεί να οδηγηθεί ένα άτομο, ανεξαρτήτως των βιωμάτων και της φυσιογνωμίας του (οι συμμετέχοντες στο πείραμα του Stanford δεν είχαν εμπλακεί ξανά σε θέματα κατά του νόμου).

Παράλληλα από το πείραμα του Milgram αποδείχτηκε ότι όταν υπάρχει μειωμένο επίπεδο προσωπικής ευθύνης, η υπακοή αυξάνεται (οι συμμετέχοντες μετά από την άδεια που τους δινόταν, ανέβαζαν τον διακόπτη στα 450 Volts) και η καθοδήγηση από τρίτους είναι πιο εύκολη. Το ίδιο συμβαίνει και όταν οι εντολές δεν δίνονται από απόσταση, αλλά άμεσα (όταν οι εντολές δίνονταν τηλεφωνικά η υπακοή μειώθηκε 20,5%).

Οι άνθρωποι τείνουν να υπακούουν σε μορφές κύρους και εξουσίας. Το σημαντικό κάθε φορά είναι η υπακοή να μην είναι τυφλή αλλά πάντα να επηρεάζεται από τον χαρακτήρα και τα βιώματα του ατόμου. Ο εξουσιαστής θα προσπαθήσει να καθοδηγήσει το άτομο και θα χρησιμοποιήσει την τιμωρία για φόβο και την αυθεντία για κύρος, ο έλεγχος μπορεί να χαθεί και τελικά ο εξουσιαζόμενος να γίνει θύμα. Τέτοιες είναι και οι σχέσεις δεσμοφυλάκων και κρατουμένων στις αληθινές φυλακές και σαν τιμωρία φέρεται ο εγκλεισμός με τη μορφή της απομόνωσης.



21



22

εικόνα 21, 22 : Απεικόνιση του πειράματος υποταγής του Milgram, 1961. Τα αρχικά συμβολίζουν με S (student) τον "μαθητή", με T (teacher) τον "δάσκαλο" και με E (experimenter) τον ειδικό καθηγητή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρήθηκε η ανάλυση της έννοιας του εγκλεισμού ως προς το άτομο, την κοινωνία, την εξουσία και τον χώρο. Η αλληλεπίδραση των τεσσάρων είναι που δίνει και την τελική μορφή στο σύστημα εγκλεισμού - σωφρονισμού μιας κοινωνίας. Τέθηκαν τα ερωτήματα σχετικά με το αν η ποινή και οι διάφορες κατηγορίες κελιών έχουν σαν στόχο την εκδίκηση ή τον σωφρονισμό. Αν η εξουσία θέλει να επαναφέρει τον έγκλειστο θετικό κομμάτι της κοινωνίας, μετά την αποφυλάκισή του, ή αν δεν την ενδιαφέρει η επανένταξή του. Αν η κοινωνία είναι έτοιμη να τον υποδεχτεί και να βοηθήσει στην προσαρμογή του. Αν τελικά τα βασανιστήρια του 18ου αιώνα έχουν μεγάλες διαφορές με τα σημερινά σωφρονιστικά ιδρύματα.

Το πέραςμα από την εποχή των βασανιστηρίων και την μεταρρύθμιση του 18ου αιώνα στην επιβολή από το δικαστήριο του εγκλεισμού σαν «φυσικής» και αποδεκτής ποινής είναι το πέραςμα από τη στρατηγική της εκδίκησης στην «ανθρωπιστική» στρατηγική του σωφρονισμού. Το βλέμμα της εξουσίας στρέφεται στη ψυχή του έγκλειστου και στο πως αυτός θα συνειδητοποιήσει τα λάθη του και θα προχωρήσει στην επανένταξη του. Ωστόσο η αντοχή αυτής της νέας στρατηγικής προχωρώντας στα νεότερα δεδομένα εκπνέει όσο προσεγγίζουμε στη βίαιη σύγχρονη πραγματικότητα. Εκτός από κάποια συγκεκριμένα είδη φυλακών, στις οποίες η απόκτηση δεξιοτήτων και η εργασία των εγκλείστων είναι από τον νόμο υποχρεωτικές, σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, οι συνθήκες διαβίωσης δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν παρά ως απάνθρωπες.

Η αρχιτεκτονική και η εξέλιξη των υλικών προσφέρει πλεονεκτήματα στην κατασκευή φυλακών. Ο χώρος που σχεδιάζεται πρέπει να εγγυάται τον εγκλεισμό ανθρώπων. Ο στόχος να δημιουργούνται περιβάλλοντα ανθρώπινα και κατοικήσιμα, ανταποκρινόμενα στην ιδρυτική συνθήκη ύπαρξης της φυλακής, βρίσκεται σε διάσταση προς την αυθαιρεσία της εξουσίας και τη βία που αναγνωρίζονται στους χώρους των σημερινών φυλακών, όπου πέρα από κάθε νόμο και λογική στοιβάζονται μέσα στα κελιά γυμνές ζωές και πληθυσμοί κρατουμένων. Τότε κανένας σχεδιασμός δε μπορεί να υπερασπισθεί τους στόχους του.

«Από την πρώτη στιγμή κύριο πρόβλημα των φυλακών ήταν ο υπερπληθυσμός τους και ακόμα σε χώρες όπως η Γαλλία που δεν φημίζεται για την σκληρότητα στις συνθήκες των φυλακών, το 1987 οι κρατούμενοι έφταναν τους 49.000, ενώ οι θέσεις που διατίθενται σε όλη τη χώρα ήταν μόλις 32.500, με τις μισές από αυτές σε απαρχαιωμένες φυλακές του 19ου αιώνα»³⁶. Το φαινόμενο αυτό δεν αφορά μόνο την Γαλλία, αλλά τις περισσότερες χώρες που συμπεριλαμβάνουν τον εγκλεισμό στο Δίκαιο τους.

Πέρα από τον σωματικό εγκλεισμό και βασανισμό, η ψυχή του εγκλειστού υφίσταται το δικό της μαρτύριο. Ο άνθρωπος, ως ελεύθερο ον, αντιδρά ανεξέλεγκτα με ακραίες αντιδράσεις που βλάπτουν τον ίδιο και τους γύρω του όταν περιορίζεται σε ένα κελί. Οι σημερινές φυλακές και ο τρόπος φύλαξης και επιτήρησης, δεν είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει τέτοιες εξάρσεις. Οι συνηθέστερη αντιμετώπιση, η απομόνωση, μόνο χειρότερα μπορεί να τα κάνει τα πράγματα. Οι αυτοκτονίες, οι απεργίες πείνας, οι αυτοτραυματισμοί αποδεικνύουν τις αυτοκαταστροφικές τάσεις που παρουσιάζουν οι εγκλειστοί. Προσπαθούν να ελευθερώσουν την ψυχή τους, πληγώνοντας το σώμα τους. Το πνεύμα και η ψυχή τους μπορεί να είναι ελεύθερη πέρα από τα κάγκελα που περιορίζουν το σώμα στο κελί.

Επιθυμητός στόχος θα ήταν η ομαλή επανένταξη του εγκλειστού. Από την στιγμή που το άτομο καταδικάζεται και μπαίνει φυλακή, δεν παύει για την κοινωνία να είναι ένας «φυλακισμένος». Ακόμα και μετά την αποφυλάκισή του συνεχίζει να θεωρείται πρώην κατάδικος. Ο στιγματισμός της φυλάκισης δεν φεύγει ποτέ. Αυτό καταρρακώνει το άτομο και του δημιουργεί αίσθημα ενοχής απέναντι στην οικογένεια και τον ίδιο του τον εαυτό. Κάποιοι αντιδρούν βίαια στην αντιμετώπιση αυτή, με αποτέλεσμα να επαναλαμβάνουν αξιόποινες πράξεις και να επιστρέφουν στη φυλακή, ενώ άλλοι κλείνονται στον εαυτό τους και απομακρύνονται από την κοινωνία. Η επανένταξη λοιπόν είναι ο στόχος του εκάστοτε σωφρονιστικού συστήματος. Το πώς το άτομο που αποφυλακίζεται θα ενταχθεί ομαλά στην νέα καθημερινότητά του και το πώς η κοινωνία θα το δεχτεί χωρίς ακραίες ρατσιστικές συμπεριφορές και προκαταλήψεις. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος όμως θα πρέπει το άτομο κατά τη διάρκεια της φυλάκισης του να δεχθεί τα κατάλληλα ερεθίσματα και να του προσφερθεί η απαραίτητη τεχνογνωσία. Θα ήταν επιθυμητό το «σχολείο» της φυλακής να τον προμηθεύσει με τα εφόδια εκείνα που θα του επιτρέψουν να συνεχίσει ομαλά τη ζωή του, χωρίς η φυλακή να αποτελεί πάντα εμπόδιο.

Σημείωση 36. συλλογικό έργο, Εικόνες φυλακής [2006], σελ 97, Πέτρος Μαρτινίδης - Οι περιορισμοί μιας περιοριστικής αρχιτεκτονικής.

Τα σωφρονιστικά ιδρύματα δημιουργούν ένα νέο άτομο. Η εξουσία, το κράτος, η κοινωνία ολόκληρη συμπράττουν σε αυτό. Η κακομεταχείριση, οι αυθαιρεσίες, ο βασανισμός, η έλλειψη ψυχολογικής υποστήριξης, ο στιγματισμός και η απόρριψη κατά την επανένταξη, η καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδηγούν σε αυτό. Και αν ο Σωφρονιστικός Κώδικας τα έχει προβλέψει όλα, και τα άρθρα του καλύπτουν κάθε πτυχή της έγκλειστης κοινωνίας των ιδρυμάτων, η πραγματικότητα δεν συμβαδίζει με αυτό. Η εξουσία, η δύναμη και ο ζήλος για δικαιοσύνη κάνουν τους ανθρώπους να ξεπερνούν τα όρια στη σύλληψη των τρόπων σωφρονισμού. Ο επαναπροσδιορισμός των καταστημάτων κράτησης και των όρων που λειτουργούν θα ήταν επιθυμητός τόσο για τους ίδιους τους έγκλειστους όσο και για την ίδια την κοινωνία, η οποία θα έπρεπε να έχει επίγνωση της πραγματικότητας μιας φυλακής και να μην την θεωρεί νεκρό κομμάτι της πόλης. Η επικοινωνία ανάμεσα στο έγκλειστο και στο "ελεύθερο" κομμάτι της κοινωνίας ίσως φέρει θετικά αποτελέσματα και για τα δύο μέρη. Σε κάθε περίπτωση οι πολίτες μπορούν να γνωρίζουν τι πραγματικά συμβαίνει μέσα στη φυλακή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Michel Foucault, "Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής" [1975] εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ 2011, μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος

Michel Foucault, "Η ιστορία της τρέλας", εκδόσεις Ηριδανός, μετάφραση: Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου

Michel Foucault, "Η κοινωνία τιμωρός", [1972]

Ε. Ρηγούτσου, «Συμβουλευτική κρατουμένων», Θεματική Υπεύθυνη Φυλακισμένων, Αθήνα, [Ιανουάριος 2005]

Xose Tarrío Gonzales, "Τρέξε, άνθρωπε, τρέξε" ημερολόγιο από τις φυλακές FIES , μετάφραση: Δημήτρης Κουφοντίνας, 2011

Franz Kafka, "The Great Wall of China", [1931]

Franz Kafka, "Στη σωφρονιστική αποικία" [1919], εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, μετάφραση: Σάββας Στρούμπος

Erving Goffman, «Άσυλα: δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων», [1968]

συλλογικό έργο, Εικόνες φυλακής [2006], εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ

Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, «Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας» [2003], εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

άρθρα

Πολιτικοί κρατούμενοι στην Τουρκία, προτιμούν τον θάνατο από τα «λευκά κελιά», Ριζοσπάστης, 22/11/2000

«Λευκά κελιά», τα πειράματα άρχισαν το 1950!, Ριζοσπάστης, 17/12/2000

«Λευκά κελιά», της Ιωάννας Σωτήρχου, Ελευθεροτυπία, 24/12/2000

«Κατασκευάζουν νέες απάνθρωπες φυλακές, Τουρκία», Ριζοσπάστης, 26/06/2003

«Φυλακισμένα στον Κορυδαλλό η ψυχιατρική μεταρρύθμιση», της Λίνας Γιαννάρου, Καθημερινή, 27/04/2012

«Κάγκελα παντού: Η βιομηχανία των ιδιωτικών φυλακών στην Αμερική», του Ν. Κυριακίδη, Η Αυγή, 21/07/2013

ιστοσελίδες

ιστοσελίδα βραχόκηπος, «για τα λευκά κελιά, Τουρκία, φυλακές τύπου F», http://www.vrahokipos.net/old/against/f-type/f_type.htm

ιστοσελίδα eVolo | Architecture Magazine, competition 2010, Vertical Prison, <http://www.evolo.us/>

ιστοσελίδα dezeen magazine, Danish State Prison by C. F. Møller, 2011
<http://www.dezeen.com/>

ιστοσελίδα [AC-CA] Architectural Competition Concours d'Architecture, [PACIFIC] Ocean Platform Prison, 2012
<http://www.ac-ca.org/en/home>

ταινίες

"Celda 211" [2009], σκηνοθεσία Daniel Monzon

"Das Experiment" [2001], σκηνοθεσία Oliver Hirschbiegel

"Das Leben der Anderen" [2006], σκηνοθεσία Florian Henckel von Donnersmarck

"Escape from Alcatraz" [1979], σκηνοθεσία Don Siegel

"Kiss of the spider woman" [1985], σκηνοθεσία Hector Babenco

"Midnight express" [1978], σκηνοθεσία Alan Parker

"The Shawshank Redemption" [1994], σκηνοθεσία Frank Darabont

έντυπα

Σωφρονιστικός Κώδικας, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 1999

«Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των φυλακών απομόνωσης», Κώστας Βουρεκάς, Χρήστος Ελευθεριάδης, φοιτητική διάλεξη Δεκέμβρης 2003, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ

«Η αρχιτεκτονική των φυλακών ως μέρος του σωφρονιστικού συστήματος», διπλωματική εργασία στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών, Μ. Αγγελάκη, Α. Κουρμουλάκη, [2005]

«Στρατηγικές ελέγχου στην Αρχιτεκτονική: από τη μονάδα στο πλήθος», ερευνητική εργασία στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών, Τεγκελίδης Αδαμάντιος [2011]